

Teoria de la democràcia

Gènesi històrica i desenvolupaments
contemporanis

Eduard Gonzalo Navarro

P09/04559/00387

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Fonaments històrics de la democràcia	7
1.1. La democràcia en l'antiguitat	7
1.2. Gènesi del concepte modern de democràcia	10
1.3. Paradigma teòric de la democràcia liberal representativa	15
1.3.1. Sobirania popular i obligació política	18
1.3.2. Representació	21
1.3.3. Separació de poders	23
1.3.4. Declaracions de drets	25
1.3.5. Condició de lliures i iguals	26
1.3.6. Estat de dret	32
1.3.7. Evolució del paradigma: models de democràcia	33
2. Teories democràtiques al segle XX	36
2.1. Teories empíriques	37
2.1.1. Elitistes	37
2.1.2. Pluralistes	46
2.1.3. Neocorporativisme	50
2.1.4. Teoria econòmica de la democràcia	52
2.2. Teories normatives	57
2.2.1. Liberalisme igualitarista de John Rawls i Ronald Dworkin	58
2.2.2. Crítica comunitarista	63
2.2.3. Teoria de la democràcia de Jurgen Habermas	65
2.2.4. Neoliberalisme de Friedrich August von Hayek i Robert Nozick	67
3. Funcionament efectiu de la democràcia i els seus reptes	70
3.1. Conceptes clau o mínims per la definició de democràcia	70
3.2. Reptes i problemes de la democràcia avui	71
Resum	77
Activitats	79
Exercicis d'autoavaluació	79
Solucionari	80

Glossari	81
Bibliografia	82

Introducció

En aquest mòdul didàctic volem donar a cada estudiant els continguts bàsics que li permetin una primera aproximació a l'estudi de la democràcia, atès que aquesta ha estat, probablement, la forma de govern més mal vista al llarg del pensament polític.

Assimilada normalment amb el govern de "molts" i, en conseqüència, dels pobres, la democràcia s'ha vist durant prop de vint segles, amb breus períodes i llocs de revifalla, com un tipus de govern inestable on prevaldrien els interessos de la gent envejosa i desinformada. Envejosa perquè, en veure's mancada de propietats, cobejaria les dels altres i es trobaria disposada a les iniquitats més grans per tal d'aconseguir-les; i desinformada, perquè la informació pressuposa formació i aquesta només s'adquireix mitjançant l'educació pròpia dels nobles o de la gent adinerada d'antigues nissagues. Fins i tot Jean Jacques Rousseau, considerat normalment con un gran partidari de la democràcia, estava convençut, com va deixar escrit a *El contracte social*, que una vertadera democràcia "mai no la hi ha hagut i mai no la hi haurà", perquè "si hi hagués un poble de déus, aquest es governaria democràticament, però un govern tan perfecte no està fet per als homes".

Malgrat això, a les acaballes del segle XX, la democràcia és la forma de govern més ben considerada arreu, i ha esdevingut no solament un bon sistema de govern, sinó un ideal de vida. Ha esdevingut quelcom que convé que s'estengui a tots els terrenys sense quedar-se només en el camp de la política, de manera que també afecta el treball, l'economia, la família, etc.

Ara bé, com es va produir aquest procés? Quines van ser les seves fases determinants? En conseqüència, sembla necessari conèixer amb detall quins han estat els antecedents de la democràcia tal com l'entenem avui i quina ha estat la seva gènesi –apartat 1 d'aquest mòdul–; quines són les principals teories sobre la democràcia al segle XX –apartat 2–; i quins són els seus conceptes clau i també els problemes principals que es deriven del seu funcionament efectiu en l'actualitat –apartat 3.

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul, d'acord amb el que acabem de dir en la introducció, es poden resumir de la manera següent:

- 1.** Resseguir els fonaments històrics de la democràcia, des dels seus orígens –a l'Atenes de Pèricles– fins al triomf del model basat en el constitucionalisme i en l'estat de dret.
- 2.** Presentar els conceptes clau del que anomenarem "paradigma teòric de la democràcia representativa", com ara les idees de sobirania, representació, separació de poders, drets i llibertats, etc.
- 3.** Analitzar les principals teories formulades al segle XX sobre la democràcia, distingint entre les teories empíriques i les normatives.
- 4.** Preguntar-nos quins són els problemes principals als quals ha de fer front el funcionament efectiu de la democràcia, atesa la complexitat de la societat i de les institucions polítiques del nostre temps.

1. Fonaments històrics de la democràcia

En aquest apartat veurem quina ha estat la gènesi del que avui entenem per **democràcia** i quins són els elements principals del que anomenarem el seu **paradigma teòric**.

En primer lloc farem referència al naixement de la democràcia a les ciutats-estat de l'antiga Grècia al segle v aC. Al mateix temps, tractarem de fer palès que, malgrat que l'Atenes de Pèricles fos el model principal de la democràcia directa, els principals pensadors de l'antiguitat s'inclinaren per un **govern mixt**.

Tot seguit veurem els orígens de la **democràcia representativa** –com a conseqüència de la separació entre estat i societat civil– amb el naixement de l'individualisme, el principi de la representació política i el desenvolupament del liberalisme.

Finalment descriurem els elements principals del que anomenarem **paradigma teòric de la democràcia representativa**.

1.1. La democràcia en l'antiguitat

En el món clàssic, **democràcia** volia dir **govern de "molts"**, o també **govern popular**. Tot i la curta experiència de govern democràtic d'algunes de les ciutats-estat gregues als segles VI-IV aC., aquest terme no tenia forçosament unes connotacions positives.

Aristòtil va fer una tipologia dels diversos tipus de govern del seu temps i va diferenciar entre tres **tipus purs** –monarquia, aristocràcia i república– i tres **tipus corruptes** –tirania, oligarquia i democràcia. Així, la **república** era el govern exercit per "molts" en profit de l'interès de la comunitat, mentre que la **democràcia** era una variant degenerada d'aquest mateix govern en què "molts" exercien el poder només en interès propi.

Aquesta concepció de l'interès de la comunitat com a quelcom contraposat per definició a l'interès particular és la clau per a comprendre la mentalitat política de la cultura antiga. El corrent dominant de la filosofia política grega i romana considerava que un govern era just i harmònic si tenia uns governants que se subordinaven a aquest *ethos* situat per sobre, i al marge, dels interessos particulars.

Effigie d'Aristòtil segons una xilografia del 1502.

Concepcions polítiques de l'antiguitat clàssica

La mentalitat política grega i romana no entenia l'interès general de la comunitat com una simple agregació d'interessos particulars, sinó com l'expressió d'un bé superior, encarnat en la virtut o en la llei, que permetia el desenvolupament cognitiu i moral del ciutadà com a part de la ciutat (polis).

L'opinió més usual a l'antiguitat era que qualsevol govern de "molts" tindria una tendència a actuar només en benefici d'ells mateixos, és a dir, dels pobres, tal com ja havia puntualitzat Aristòtil. Si la multitud governava, només podia fer-ho per motius inherents a la seva hostilitat de classe, radicalment allunyada dels elevats objectius que havien de guiar tot ciutadà.

El govern de "molts" o govern popular

A l'antiguitat, es tendia a creure que el govern de la multitud, com a govern d'aquells que no tenien independència econòmica ni mitjans de vida suficients, conduiria inevitablement a la destrucció de qualsevol possibilitat de vida social organitzada, ja que, implícitament o explícitament, s'assumia que els pobres no podien governar, perquè eren incapaços de tenir objectius que transcendissin els seus interessos personals.

Paradoxalment, allà on es va aplicar el govern popular, aquest va resultar un sistema al mateix temps participatiu i exclusivista.

La **democràcia atenenca**, que és l'exemple més conegut, era un sistema de govern que pressuposava que els ciutadans havien de gaudir de la **igualtat política** per poder ser lliures tant per a governar com per a ser governats. Al mateix temps, no obstant, es restringia la **ciutadania** –és a dir, la condició de persones que gaudien de la llibertat– a un nombre reduït d'individus. La població de la societat d'Atenes estava dividida en quatre grups:

- les dones;
- els esclaus;
- els homes atenencs de naixement, els quals eren els únics que tenien dret a la ciutadania;
- els homes forasters o estrangers de naixement.

El cos de ciutadans concentrava gairebé tot el poder de la ciutat-estat, gràcies a la sobirania pràcticament il·limitada de l'assemblea popular i a la participació directa de tots els ciutadans en les funcions legislatives, judicials i administratives.

Hi havia tota una sèrie de mesures –com ara la no-distinció de privilegis entre els que tenien càrrecs públics i la resta de la població ciutadana; l'elecció mitjançant un sorteig, o bé la rotació; la remuneració dels serveis públics i els mandats breus– que asseguraven la intervenció pràctica en el govern de qualsevol que formés part del cos de ciutadans.

Vegeu també

La classificació dels diferents tipus de govern segons el pensament aristotèlic s'analitza a l'apartat 1.1.1 del mòdul "Sistemes polítics comparats".

Lectura complementària

Una lectura d'interès per a conèixer el funcionament de la democràcia atenenca és la de:

Rodríguez Adrados, F. (1975). *La democràcia ateniense*. Madrid: Alianza.

Els deures públics a Atenes

L'exercici dels deures cívics es duia a terme partint de les premisses d'una societat on el treball domèstic de les dones i una economia esclavista permetien la dedicació dels homes adults a activitats relacionades amb els temes comuns de la polis.

La democràcia atenenca confiava a ciutadans seleccionats per **sorteig** la major part de les funcions que no eren desenvolupades per l'assemblea popular, especialment les **magistratures**. Dels aproximadament 700 càrrecs de magistrat, 600 eren assignats per sorteig. El manament era per un any i no es permetia la reelecció.

Innombrables fonts consideraven el sorteig com el tret essencial d'un govern democràtic, mentre que l'elecció era vista més com a pròpia de l'aristocràcia o de l'oligarquia. El sorteig garantia la **rotació** en els càrrecs i era considerat una pràctica essencialment igualitarista.

L'ús del sorteig

L'ús del sorteig no fou exclusiu de la democràcia atenenca. Abans de la invenció del govern representatiu, en la major part dels sistemes polítics en què el poder s'exercia més aviat pels ciutadans, que per monarques hereditaris, el sorteig s'utilitzà en diversos graus i formes. Trobem pràctiques relacionades amb el sorteig en les assemblees (*comitia*) de la Roma republicana, i també a les repúbliques italianes de l'edat mitjana i del Renaixement. A Florència, centre intel·lectual de l'humanisme cívic i de la renovació republicana, la selecció de magistratures per sorteig era una institució clau del sistema republicà. La Sereníssima República de Venècia continuà practicant el sorteig fins a la seva caiguda l'any 1797. James Harrington, Montesquieu (Charles de Secondat) i Jean Jacques Rousseau parlaven, en moltes de les seves obres, del sorteig com una alternativa possible a l'elecció i el consideraven un dels mètodes més contrastats per a conferir el poder de forma no hereditària.

Lectures complementàries

Per a aprofundir en aquestes qüestions és recomanable la lectura del clàssic Aristòtil:

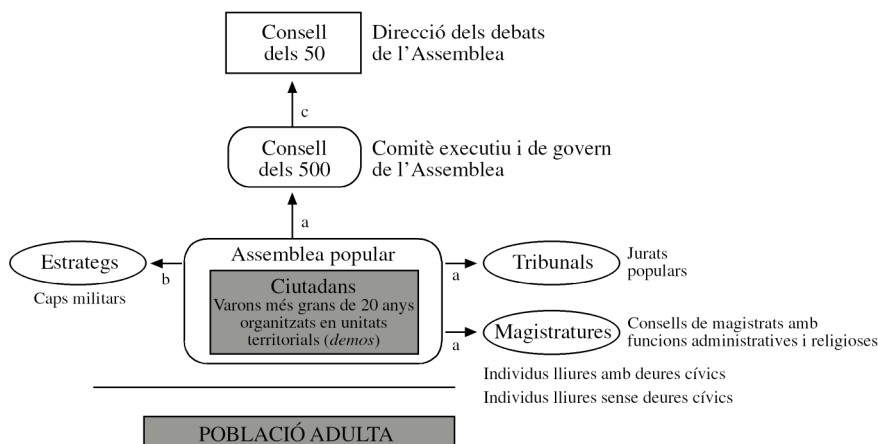
Aristòtil. *Política*, volum IV.

Pel que fa a obres recents que tractin de la democràcia atenenca, disposeu de les obres següents:

Hansen, D. (1997). *The Athenian Democracy*. Londres: Blackwell.

Manin, B. (1998). *Los principios del gobierno representativo*. Madrid: Alianza.

Esquema simplificat de la democràcia atenenca després de la reforma de Clístenes (509-507 aC)

SISTEMA D'ELECCIÓ

- a Elecció mitjançant doble sorteig: sorteig per a la selecció de llistes de candidats proporcionals a cada *demoi*; sorteig entre els candidats per a l'elecció definitiva.
- b Elecció directa de tots els ciutadans; possibilitat il·limitada de reelecció.
- c Per rotació dels membres del Consell dels 500.

Els principals teòrics polítics de l'antiguitat no foren partidaris de la democràcia. Així, Plató, Aristòtil, Polibi i Ciceró es decantaren per un govern mixt que integrés en un sol govern el que podien tenir de bo els tres tipus purs.

En comparació amb el govern popular, el **govern mixt** establia una separació entre els diversos grups de ciutadans segons la seva possibilitat d'accés a determinades magistratures, encara que tots tenien una certa igualtat bàsica.

Mantenint unes barreres d'entrada derivades de la divisió entre **esclaus i persones** –dividides a la vegada entre homes i dones–, el govern mixt es basava en el principi que els interessos conflictius que separaven els **millors** de la **multitud** –els que tenien fortuna dels qui no en tenien– es podien amortir gràcies a un sistema de frens mutus entre les diferents magistratures, i amb poders i cossos col·legiats també diferents. Segons aquest sistema, uns càrrecs serien elegits per una assemblea popular, uns altres restarien reservats a l'elecció per part dels estrats superiors, i un grup reduït d'aquests tindria un caràcter excepcional i s'atorgarien a títol vitalici com a recompensa pels serveis prestats.

El model de govern mixt per antonomàsia, la **República romana**, consistia en un mecanisme complex de distribució de poders i funcions que reservava la direcció real del govern al petit grup patrici del **Senat**, però admetia que un grup més nombrós d'individus, els **plebeus**, gaudissin de la condició de membres de la República i estiguessin representats mitjançant els **tribuns de la plebs**, amb capacitat per a vetar determinades decisions del Senat.

1.2. Gènesi del concepte modern de democràcia

La gènesi del concepte modern de democràcia es va originar en un període de temps relativament curt, com a conseqüència de la Revolució anglesa, la Declaració d'Independència dels Estats Units i la Revolució Francesa.

És durant aquest període, entre mitjan segle XVII i començament del segle XIX, quan es configura la idea que un ordre polític legítim no es pot fundar ni pot operar sense incorporar el concepte de voluntat popular.

A partir del Renaixement s'anaren consolidant dos processos històrics que trencaren amb la visió estàtica i teocràtica del món tradicional: l'**individualisme** i el **pluralisme**. El **liberalisme**, que evoluciona en gran mesura al mateix temps que les idees democràtiques –sense ésser, però, convergent–, els farà seus en una nova concepció de l'organització política i social, on es posarà en relleu una clara distinció entre l'àmbit públic i el privat.

Factors bàsics en la gènesi de la separació entre estat i societat civil

La valoració positiva de l'individualisme i del pluralisme pot associar-se a tres fets que caracteritzen la filosofia social de l'edat moderna:

1) el contractualisme dels segles XVII i XVIII, que parteix de la hipòtesi que abans que existeixi la societat hi ha l'estat de naturalesa en què els individus són lliures i iguals per dur a terme allò que creguin oportú, i que tots es posen d'acord per a crear i acceptar com a legítim un poder comú al qual correspon garantir la seva vida i llibertat;

2) la formació i el desenvolupament del sistema econòmic capitalista i de l'economia política, el subjecte de la qual és una vegada més l'individu, considerat com a membre

Lectura recomanada

Una obra indispensable per a conèixer l'evolució de la democràcia des de la seva aparició a les ciutats-estat gregues és:

Arblaster, A. (1992) *Democràcia*, Madrid: Alianza.

d'una comunitat que, com digué Adam Smith, "en perseguir el seu propi interès, sovint promou el de la societat d'una manera més eficaç que quan creu promoure'l";

3) l'utilitarisme, desenvolupat per una sèrie de pensadors, des de Jeremy Bentham a John Stuart Mill, segons el qual l'únic criteri per a fundar una ètica consisteix a partir de la consideració d'estats essencialment individuals, com el plaer i el dolor, i resoldre així el problema tradicional del bé comú en la suma dels béns individuals o, segons la fórmula de Bentham, "en la felicitat del major nombre d'individus possible".

Hem vist que la ciutadania era, en la teoria política grega i romana, una disposició natural de l'individu emancipat socialment, que comportava automàticament l'exercici d'uns deures cívics en relació amb la ciutat. Ni el govern popular ni el govern mixt de l'antiguitat es fonamentaven en la separació entre la comunitat política i la civil –aliena a la cultura antiga–, ni podien ser imaginats en un altre horitzó que no fos el d'una comunitat petita que es comunicava oralment i en la qual els homes adults que componien el cos ciutadà podien tenir una presència personal en el govern de la polis corresponent.

A diferència d'aquesta unitat irreductible del que és polític i el que és social, l'entorn històric de la democràcia moderna es caracteritza per una estructura institucional i administrativa pública: l'estat.

L'estat modern és entès com una **realitat diferenciada** del conjunt d'individus privats, és a dir, la societat, que té la necessitat d'aplicar tècniques de govern eficients a una escala demogràfica molt més gran.

Per aquest motiu, el concepte de democràcia que s'ha imposat progressivament des del segle XIX fa referència a les **relacions** entre estat i societat i no pas als **deures** en relació amb la comunitat, i denota una forma de govern en la qual el poder polític de l'estat pertany per dret a tot el poble –entès com el conjunt universal de ciutadans, sense exclusions per raons de classe social o de sexe.

En la seva accepció moderna, la **finalitat** darrera de la democràcia seria que els ciutadans controlessin i definissin objectius en relació amb el poder polític i que hi intervinguessin; i d'aquest poder els correspondria la titularitat a parts iguals, d'acord amb el principi que el govern ha de reflectir la voluntat del poble.

L'altre element que diferencia la democràcia moderna de l'antiga és que la primera s'ordena segons el principi de la representació política. Sorgeix així el que s'anomena **democràcia representativa**.

El desenvolupament de la democràcia representativa com a forma de govern va indissolublement unit al desenvolupament de la teoria política liberal.

Cal subratllar que l'evolució de la democràcia com a noció genèrica –govern del poble– i com a noció que s'ha donat a la pràctica –democràcia representativa– no ha estat convergent.

La noció de **govern popular** presentava diverses variants. Per a algunes teories sobre la democràcia que es formulen des de la fi del segle XVIII –principalment la desenvolupada per Rousseau–, la variant òptima del govern popular no era la democràcia representativa, sinó que era la **democràcia directa**, la qual s'identificava com l'autèntica democràcia en la mesura que s'orientava vers el fet que tot acte legislatiu fos resolt per mitjà d'una assemblea popular.

Al segle XIX, i al costat de la democràcia directa i la democràcia representativa, es va desenvolupar un ventall d'opcions favorables a allò que es conegué com a **govern constitucional**, és a dir, un sistema de **govern parlamentari** que presentava algunes de les característiques de la democràcia representativa –com ara la separació de poders, la representació o les eleccions–, però que limitava els poders del parlament i restringia el dret dels ciutadans al vot depenent de la seva riquesa (**suffragi censitari**).

Govern constitucional

Els principals defensors foren els anomenats "liberals doctrinaris", entre els quals destaquen Benjamin Constant, François Guizot o Pierre-Paul Royer-Collard. Aquests pensadors defensaven el parlamentarisme, però sentien una autèntica aversió per la participació política de les masses. Eren enemics aferrissats de Rousseau, i condemnaven la possibilitat de l'existència de quelcom semblant a la voluntat general.

Inicialment, doncs, les diverses teoritzacions liberals no es van adscriure a la democràcia en el sentit estricte de govern del poble. La seva gran preocupació era impedir l'exercici discrecional i arbitrari del poder, la qual cosa fou una característica de les monarquies absolutes dels segles XVII i XVIII.

No és cert que el parlament fos el dipositari de la sobirania popular, no solament a causa de la seva poca representativitat real –en aquell temps l'electorat amb prou feines arribava al 5% de la població adulta masculina–, sinó perquè el liberalisme primigeni no postulava el govern popular, sinó la **salvaguarda** de determinades llibertats en l'esfera autònoma de la societat, singularment les derivades de l'empresa capitalista i dels drets de propietat. La irrupció de les masses en la política era percebuda com un **perill** que podia desestabilitzar l'ordre social establert.

Per al corrent dominant del liberalisme des de la fi del segle XVII fins a la dècada de 1830 –és a dir, des de John Locke fins a Benjamin Constant– el sistema de govern òptim era un estat amb **atribucions limitades** i, en la mesura que fos possible, dirigit per una minoria capaç que només es podia reclutar en el vèrtex superior de la piràmide social.

La monarquia constitucional anglesa

La monarquia constitucional anglesa és un exemple paradigmàtic. Va evolucionar gradualment cap a una democràcia representativa per mitjà de successives reformes electorals

Vegeu també

Els trets característics del sistema parlamentari s'estudien en profunditat a l'apartat 3.1.1 del mòdul "Sistemes polítics comparats".

que van ampliar el dret de vot fins a abastar tota la població adulta masculina (1832, 1867, 1884 i 1918); cap a canvis successius en l'organització política del govern constitucional –conversió del poder de la monarquia en quelcom simbòlic, assumpció del control executiu pel parlament, major imparcialitat de les eleccions, etc.–; i cap a la formació d'un sistema de partits més modern.

La seva preocupació principal era la instauració de la fórmula de separació de poders, que Montesquieu va considerar que identificava quan va procedir a estudiar els trets característics de la monarquia constitucional anglesa de 1688.

En aquest context, la representació no era un mecanisme d'adaptació del govern popular, sinó una idea dissenyada exactament per al contrari: donar legitimitat a un parlament essencialment oligàrquic.

Només l'**utilitarisme** de **Jeremy Bentham**, cap a 1820, va proporcionar l'utilitatge intel·lectual necessari per a poder reconciliar el liberalisme amb la democràcia.

Jeremy Bentham (1748-1831)

És conegut com el fundador de l'escola utilitarista. Els seus textos han esdevingut clàssics per a matèries tan diverses com la filosofia, el dret, la ciència política o l'economia. A més, va ser determinant en les grans reformes del període victorià. Entre les seves obres destaquen *Una introducció als principis de la moral i la legislació* i *Codi Constitucional*.

En imaginar-se els homes com a maximitzadors d'utilitats i la societat com a suma d'interessos conflictius, va reconciliar el principi d'igualtat –subjacent en la noció de govern popular– amb les regles que suposadament regien una economia capitalista. Al mateix temps, diferenciava la igualtat política de la igualació de les posicions socials, i presentava la democràcia representativa com un sistema de govern del qual sortien decisions que eren al mateix temps neutrals i beneficioses per a la majoria, i que no alteraven necessàriament la divisió de la societat en classes.

A partir de la dècada de 1830 es comença a donar una confluència entre els sectors més progressistes del liberalisme –liberalradicals o radicals segons la terminologia de l'època–, que evolucionen cap a posicions favorables al sufragi universal, i els moviments inspirats en el republicanisme democràtic, el reformisme social o el socialisme utòpic.

Després de la convulsió revolucionària de 1848 i de l'intent d'estendre el sufragi universal a França i als països centreeuropeus, els governs constitucionals liberals van anar integrant, de manera lenta i progressiva, sectors més extensos de les classes mitjanes en ascens en un circuit que, al mateix temps, va originar la creació de partits estables –mobilitzadors de lleialtats ideològiques i interessos de grup. En definitiva, van quedar establertes les condicions que van permetre la **transició** cap a la democràcia representativa.

Paral·lelament, els partidaris de la **democràcia directa** no desapareixeren. Els podem reconèixer en l'**utopisme social** del moviment dels "Anivelladors" a l'Anglaterra del segle XVII, i que tenen l'exponent més significatiu al segle XVIII en **Rousseau**.

Moviment dels "Anivelladors"

Va sorgir durant la guerra civil anglesa del segle XVI. Els seus principals portaveus foren John Lilburne (c. 1614-1657), John Willman (c. 1621-1693), William Walwyn (c. 1600-?) i Richard Overton (+ 1646). Pretenien redactar una constitució republicana fonamentada en l'aplicació del contracte social i van proposar una extensió del sufragi que suposava quintuplicar el nombre d'electors que tenia la cambra dels comuns anglesa de l'època. També propugnaven el comunisme agrari.

Certament, la democràcia directa va ser concebuda inicialment pensant en comunitats reduïdes i amb les condicions pròpies d'una societat agrària, basant-se en la presumpció que calia esperar una equivalència absoluta entre la igual distribució del poder polític i la igualació de les posicions socials.

En aquest sentit, les seves diferències amb la democràcia representativa se situaven tant en el mecanisme formal –la participació directa davant de la representació– com en el major accent posat en la transformació de les estructures socials.

A més, per a Rousseau, aquesta construcció incorporava una lectura igualitària de les idees de **virtut cívica** i de **ciutadania activa** pròpies de la tradició republicana dels segles XVI i XVII. Aquestes idees s'inspiraven en la teoria política grega, i havien contribuït, des del Renaixement, a identificar el bé públic amb el benestar de la comunitat i, encara que fos de manera parcial, havien donat a la participació popular un valor políticament positiu com una condició desitjable per a assolir l'harmonia social.

Amb la Revolució Industrial i amb els canvis socioeconòmics que van acompanyar l'emergència del capitalisme, la democràcia directa s'associaria amb diversos corrents ideològics del **socialisme** primerenc, i, en conseqüència, amb realitats com ara:

- la comunitat de béns;
- la igualació de rendes;
- el desenvolupament de la producció per a poder satisfer les necessitats de tots.

Karl Marx va anar encara més lluny i ja no pensava en la democràcia directa com a sistema de govern, sinó més aviat com una **tècnica de gestió col·lectiva** al final del llarg camí cap a una **societat sense classes**, inferint que el seu corol·lari lògic era la dissolució de l'estat i la fi de la política com a estructura de dominació.

Encara que pot semblar paradoxal, la consolidació de la democràcia representativa és deutora en bona part de l'impuls del **moviment obrer** i dels diversos corrents del socialisme, que en molts casos estaven orientats vers una bel·ligerància insistent en la necessitat d'una participació política més gran per part de la classe treballadora.

La democràcia directa va representar un gran desafiament per a aquells que volien limitar el nucli de la democràcia representativa.

1.3. Paradigma teòric de la democràcia liberal representativa

Avui, es considera que el **paradigma teòric** de la democràcia és el que podríem anomenar el **model liberal-democràtic**. Dedicarem aquest apartat a l'exposició dels seus components i donarem una sèrie de conceptes clau.

Els **teòrics liberals** es miraven la democràcia representativa com un tema que afectava sobretot l'organització política formal de l'estat i no pas com un ideal unitari sobre una vida bona ni una estructura d'organització social.

Per als teòrics de la tradició liberal, l'estat era una realitat artificial i convencional, necessària per a resoldre els conflictes d'una societat caracteritzada per interessos contraposats i per a assegurar la llibertat i l'autonomia moral dels individus.

Les relacions entre l'estat i la societat es fonamentaven en la creença que, davant la impossibilitat que les convencions i els codis socials espontanis poguessin evitar els enfrontaments entre els individus, l'**estat posava ordre** d'acord amb unes regles que implicaven la no-interferència de l'estat en relació amb la **llibertat** de tercers i la **igualtat** dels ciutadans davant la llei. L'objectiu de l'**estat democràtic** era doble i consistia a:

1) **amparar** els drets de la persona –resultat de les declaracions de drets humans–, considerats com a universals i consubstancials a la naturalesa humana, atès que eren anteriors a l'estat; i com a inalienables –en la versió contractualista del liberalisme–;

2) **protegir** l'esfera d'acció dels individus com a éssers socials lliures, sia enfront de l'amenaça dels seus semblants, sia envers l'arbitrarietat dels governants –en la versió utilitarista del liberalisme–, o en totes dues situacions alhora.

Per a assolir aquests objectius es postulaven diverses **garanties** als ciutadans enfront de l'estat, unes en l'**esfera social** –la llibertat d'expressió, de reunió i d'associació–, i unes altres en l'**esfera estatal** –sufragi actiu i passiu.

Així, per considerar que una forma de govern era una democràcia, els individus havien de tenir una influència decisiva en la configuració i l'acció de l'estat, i això quedava reflectit en aquestes garanties.

Segons aquesta concepció política, l'estat era entès, en definitiva, com una autoritat que prenia equitativament unes decisions que havien de ser **respectades universalment** i que eren de **compliment obligatori** per als individus sobre els quals s'aplicaven.

Aquestes decisions es derivaven de la premissa d'**influència decisiva** dels individus en la configuració i l'acció de l'estat. En la mesura que aquesta influència es feia efectiva i que les garanties es respectaven, es considerava que s'estava davant d'una democràcia.

Allò que distingia una democràcia de qualsevol altra forma de govern era que l'autoritat dels governants (la sobirania) s'exercia amb el consentiment dels governats, i que aquest consentiment generava l'obligació política dels governats, és a dir, la submissió dels individus a l'estat i a les seves decisions.

En el paradigma de la democràcia liberal es pressuposava, en primer lloc, que els individus que formaven la societat tenien una influència decisiva tant en la fixació de les normes que regulaven quins poders i competències corresponien a les instàncies de l'estat, com en la fixació d'aquelles normes derivades que regulaven l'exercici dels poders i les respectives competències fixades anteriorment.

Aquest entramat de normes que distribuïen poders i competències i establien procediments s'anomenava **constitució de l'estat** i, com a mínim, servia per a sancionar les regles sobre la no-interferència estatal en relació amb tercers, i per a garantir tant la igualtat davant la llei com les garanties.

La influència dels individus en aquestes normes era requisit necessari, encara que no suficient, per a poder considerar una forma de govern com una democràcia.

A més, les normes que fixaven aquests procediments havien de tenir en compte que la influència dels individus s'havia de mantenir en relació amb els continguts de les decisions preses. És a dir, que els individus havien de **participar** en el procés decisonal d'una manera continuada.

Poders de l'estat

Si allò que era característic de l'estat pel que fa al sistema organitzatiu era la determinació sobre qui tenia poder o competència per a la presa de decisions i sobre com es podia fer, aleshores la qüestió bàsica era delimitar el ventall de decisions que corresponien a cadascun dels qui tenien poder, i establir els procediments per a prendre les decisions un cop definit el seu àmbit respectiu.

La noció de **participació** denotava que la influència en les instàncies del procés de decisió era exercida amb la presència de **tots** els individus mitjançant algun procediment que els permetés expressar la seva opinió directament –referèndum o consulta popular.

La noció de **representació** denotava que la influència en el procés decisonal era exercida mitjançant un **cos restringit d'individus** elegits que actuaven en nom de la resta.

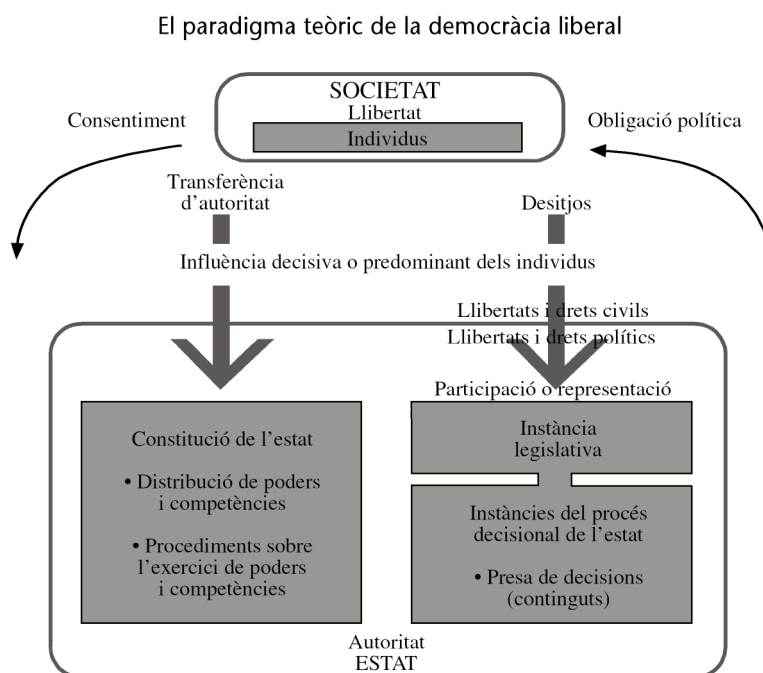
La participació i la representació s'articulaven mitjançant un determinat **esquema de prelació** de les instàncies decisionals de l'estat –la supremacia del poder legislatiu sobre l'executiu i el judicial–, i la vinculació de les garanties amb els procediments mitjançant els quals el legislatiu orientava el procés decisonal.

Normes d'organització política del paradigma liberal

El conjunt de normes sobre l'organització política de l'estat en el paradigma liberal implicava:

1) que la constitució de l'estat, com a conjunt de normes sobre àmbits decisionals i sobre procediments de presa de decisions, respongués a la transferència d'una autoritat que en darrer terme radicava en els individus que formaven la societat, i que es feia en el moment en què els individus influïen d'una manera decisiva en la constitució de l'estat per mitjà d'aquest procés;

2) que els continguts de les decisions preses incorporessin els desitjos dels individus mitjançant la seva representació o participació en la instància legislativa del procés de decisió. La influència dels individus definia tant el grau de legitimitat institucional de l'estat –com més influència decisiva o predominant tinguessin en la seva constitució, més legítimes serien les normes que el regissin– com el grau de legitimitat de les decisions preses –com més influència tinguessin els individus en el procés decisonal, més legítimes serien les decisions preses.

1.3.1. Sobirania popular i obligació política

La idea de **sobirania** està directament vinculada a la idea d'estat modern. Malgrat que el concepte de sobirania ja pot ser rastrejat en determinats autors de l'edat mitjana, com ara el florentí Nicolàs Maquiavel, cal esperar a la segona meitat del segle XVI perquè es converteixi en un tema capital del pensament polític.

La sobirania fou una nova manera d'entendre la **naturalesa del poder** i el **govern**. Quan les formes d'autoritat van perdre, o van veure debilitada, la seva legitimació teocràtica, la sobirania oferí un camí alternatiu de concebre la **legitimitat** del poder. En el debat entorn de la sobirania es donaren diferents explicacions sobre el lloc apropiat del poder suprem en la societat, i també sobre la font de l'autoritat, les seves limitacions i les finalitats a les quals caldria que s'orientés.

Paulatinament s'avançà de la sobirania estatal a la **sobirania popular**. Aclaparats pels conflictes civils i religiosos del segle XVI, principalment les guerres de religió, **Jean Bodin** va sostenir que calia crear una autoritat central amb un poder decisiu dintre d'una comunitat específica.

Jean Bodin (1530-1596)

Filòsof i escriptor polític francès. Va viure en la França que va patir una època de guerra civil i de disputes religioses. La seva obra fonamental va ser *Els sis llibres de la República* (1576), que constitueix una descripció i defensa del règim republicà. És en aquesta obra on es conté la seva teoria de la sobirania. Sovint l'obra es defineix com una justificació de la monarquia absolutista, encara que aquesta s'ha de situar adientment en el context històric.

En tot estat o comunitat política havia d'existir un cos sobirà determinat, els poders del qual fossin reconeguts per la comunitat com la base legítima. El seu treball es considera la primera formulació de la teoria moderna de la sobirania.

La sobirania és, en la concepció de Bodin, el poder il·limitat i indivisible de fer lleis. És el poder suprem sobre els súbdits, el dret general a imposar lleis a tots els ciutadans amb independència del seu consentiment. La llei, per tant, no és sinó el mandat del sobirà en l'exercici del seu poder absolut.

La sobirania és la característica definitòria i constitutiva del poder de l'estat, en el qual el sobirà és el cap legítim en virtut del càrrec que ocupa, i no pas de la seva persona.

La sobirania de l'estat fou clarament explicitada per **Thomas Hobbes**, qui va presentar l'any 1591 l'origen de l'estat i la necessitat d'un sobirà mitjançant la formulació de la **teoria del contracte social** en el seu llibre titulat *Leviatan*. En un experiment teòric, Hobbes va argumentar que els homes en el seu estat

Vegeu també

Les idees de Maquiavel i de Bodí sobre el concepte de sobirania s'expliquen a l'apartat 2.3 del mòdul "Política i poder".

de natura –és a dir, abans del contracte– vivien en una situació de guerra de tots contra tots, cosa que feia la seva vida solitària, pobre, desagradable, brutal i breu.

Thomas Hobbes (1588-1679)

Filòsof polític anglès. Fill d'un clergue que va abandonar la seva família, Hobbes es va convertir en el tutor de l'exiliat príncep Carles i va viure gràcies al mecenatge de la família Cavendish. Molt influenciat pel clima d'incertesa i enfrontament civil derivat dels esdeveniments que dugueren Oliver Cromwell al poder, Hobbes va desenvolupar la primera teoria completa de la naturalesa i el comportament humans des d'Aristòtil. La seva obra principal, *Leviathan* (1655), constitueix una reflexió sobre els fonaments de l'obligació política. Malgrat que oferia alguns arguments en favor de l'absolutisme, el nucli del seu pensament radicava en la defensa d'una variant del contracte social, cosa que desautoritzava, de fet, els partidaris del dret diví dels reis.

En conseqüència, atès que els homes volen evitar el perill d'una mort prematura i portar una vida còmoda, trobaran racional establir certes **pautes de cooperació social artificial**, diferents de les seves inclinacions naturals–que porten als homes a la parcialitat, a l'orgull, a la venjança, i a coses semblants– per tal de cercar la pau i de mantenir-la.

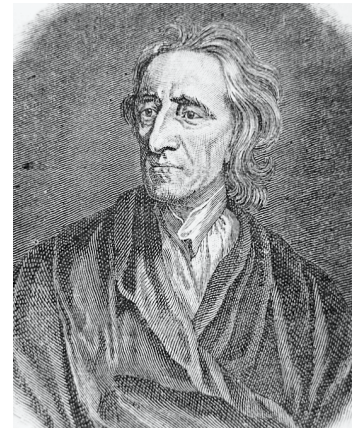
A fi i efecte d'aconseguir aquesta fita, els individus renunciem als seus drets a fer allò que els plagi i els transfereixen a una única autoritat que gaudeix de tot el poder coercitiu, mitjançant el **contracte social**, per fer-los respectar i que és, en conseqüència, un poder sobirà absolut, que pot recaure indistintament en un monarca o en una assemblea.

Així doncs, en opinió de Hobbes, la societat política no té un origen natural, sinó artificial. El que Hobbes fa amb la seva doctrina del contracte social és cercar la justificació del poder polític en un acte de la voluntat humana racional i, en conseqüència, respondre a la pregunta sobre com i per què cada persona té l'obligació política de reconèixer l'autoritat i la sobirania estatal i d'identificar l'estat com a sobirà.

Contràriament, la formació d'un aparell governamental no significava, per a **John Locke**, la transferència de tots els drets dels súbdits al domini polític.

Des de la perspectiva del pensador anglès, l'autoritat política és transferida pels individus al govern perquè promogui els desitjos dels governats i, en primera instància, els drets naturals –és a dir, el dret a la vida, a la llibertat i a la propietat.

Si el govern no garanteix aquests fins, el poble pot destituir-lo i, si és necessari, canviar la forma de govern. La seva legitimitat rau, doncs, en el **consentiment dels individus**.

John Locke (1632-1704)

Ara bé, Locke sembla pensar que el consentiment actiu dels ciutadans només és necessari en el moment inaugural d'un estat legítim. Després serà suficient amb el vot majoritari dels representants del poble, sempre que siguin capaços de mantenir la seva confiança i de sotmetre's a l'imperi de la llei.

Amb aquests arguments Locke donava forma a una doctrina que es contraposa en molts aspectes a la de Hobbes, segons la qual es deixava ben clar:

- que el poder suprem era un poder inalienable del poble;
- que l'autoritat política del govern era delegada com a resultat de la confiança del poble;
- que calia respectar el govern mentre es gaudís d'aquesta confiança.

Per tant la legitimitat del govern, o el dret a governar, podia caducar si el poble ho jutjava necessari o apropiat, és a dir, si els drets dels individus eren conculcats.

Rousseau representa un punt de vista ben diferent.

Aquest pensador va insistir en el fet que la sobirania pertany al poble i no pot ser ni delegada ni alienada. L'essència mateixa de la sobirania és la creació, l'autorització i la sanció de la llei d'acord amb els criteris i les exigències del bé comú. La seva naturalesa només pot ser reconeguda per mitjà del discurs, la deliberació i l'acord públics.

Només els ciutadans poden articular la **direcció suprema de la voluntat general**. Rousseau sostindrà que els ciutadans només poden ser obligats a obeir les lleis que ells mateixos han sancionat guiats per la voluntat general.

Locke i l'empirisme

En l'àmbit estrictament filosòfic, Locke és considerat un dels màxims exponents de l'empirisme. En l'àmbit polític, va publicar les seves obres més importants al llarg de la dècada posterior a la Revolució anglesa de 1688, així les *Cartes sobre la tolerància* (1689) i els *Dos Tractats sobre el govern* (1689). En aquest text, després de refutar la versió de la teoria del dret diví com la base de la legitimitat dels reis –que havia estat desenvolupada per Robert Filmer–, va formular la teoria contractualista de l'estat, en la qual aquest es converteix en el custodi dels drets humans dels individus. També va desenvolupar una teoria sobre el dret natural de la propietat, que ha estat el fonament de les justificacions capitalistes posteriors.

Il·lustració de Moreau per a l'*Emili* de Rousseau.

Per a comprendre la proposta de Rousseau és important distingir entre la **voluntat de tots** i la **voluntat general**:

1) la **voluntat de tots** no és sinó la suma dels desitjos particulars dels individus que, circumstancialment, cerquen els mateixos objectius, i per tant pot ser fruit d'interessos egoistes i pot arribar a perjudicar els veritables interessos de l'estat;

2) la **voluntat general** pressuposa una actitud orientada a aconseguir el bé comú. La voluntat general estableix una diferència qualitativa entre dos posicions ben diferents:

a) l'**actitud social i responsable** del ciutadà preocupat per l'interès general, és a dir, el de tota la comunitat;

b) la **voluntat particular** de l'individu (el **burgès**) que només aspira a procurar el seu benefici.

El ciutadà també persegueix el seu interès, però és capaç de relacionar-lo amb la preservació i el benestar de la comunitat en el seu conjunt i no pas amb la consecució dels seus interessos privats.

Rousseau insisteix repetidament en el fet que el ciutadà només ha d'obeir aquelles lleis que hagi consentit. És ben cert que Locke també considerava que els individus eren sempre els millors jutges dels seus propis interessos, però pensava –a diferència de Rousseau– que el bé comú és l'agregat dels interessos privats.

Per a Rousseau, el bé comú és quelcom que beneficia tots els individus per igual, però no és l'agregat dels seus interessos particulars, sinó el producte de la seva deliberació sota els auspicis de la voluntat general.

1.3.2. Representació

En el mateix moment en què es reconeix i s'estableix l'**origen humà** i no diví del poder estatal, es planteja la idea de la **representació**.

Hobbes és el primer que teoritza sobre la raó de ser de l'estat com a estat representatiu. En parlar de les seves causes –generació i definició– formula la famosa **tesi del contracte d'estat**:

Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

La seva obra s'estén als àmbits de les arts, les ciències, la literatura, la filosofia i l'educació. Tots els seus escrits palesen una profunda creença en la bondat natural de l'home, que es veu corrompuda per la societat i el progrés, com posà de manifest en dues de les seves obres més conegudes: *Discurs sobre les ciències i les arts* (1750) i *Discurs sobre l'origen i els fonaments de la desigualtat dels homes* (1755). Els seus escrits polítics es concreten en *l'Emili* (1762) i *Del contracte social* (1762), i plantegen un desafiament radical als principis de l'antic règim. La seva influència, fonamental d'altra banda, ha evolucionat al llarg de la història. Els estudiosos del segle xx el consideren tant l'iniciador de la tradició democràtica i de les tradicions socialistes i anarquistes, com també un precursor del totalitarisme.

"autoritzo i transfereixo a aquest home o assemblea d'homes el meu dret de governar-me a mi mateix, amb la condició que vosaltres hi transferireu també el vostre dret i autoritzareu tots els seus actes de la mateixa manera. Fet això, la multitud unida en una persona es fa estat, etc.; el seu titular es denomina sobirà, i es diu que té poder sobirà; cadascun dels que l'envolten esdevé el seu súbdit".

Thomas Hobbes, *Leviatan*.

Aquesta és la gènesi i la idea central de l'estat modern. La societat representada en l'estat implica que tots i cadascun dels seus membres han cedit a un tercer el dret al govern i que ningú no pot quedar al marge, sinó que tothom sense excepció és igualment súbdit del sobirà –ja sigui aquest una persona o una assemblea– i que el sobirà governa per compte i per sobre dels seus súbdits, havent-ne de garantir la defensa i la seguretat.

El **mandat imperatiu** suposa, en essència, que els escollits actuen en nom del seus electors concrets, als quals estan lligats per un mandat on s'especifica la manera concreta que han de seguir quan aquests governants actuïn. Si no acompleixen aquesta norma estipulada, poden ser revocats en qualsevol moment pels electors.

En canvi, el **mandat representatiu** significa que els escollits actuen lliurement, en nom propi i en representació no tan sols del seus electors concrets, sinó en nom de tot el poble. Per això només els cal retre comptes de la seva gestió al final de la legislatura, quan se sotmetin a una altra elecció.

Mandat imperatiu enfront de mandat representatiu

Els membres electes dels parlaments medievals eren delegats o fiduciaris subjectes al mandat imperatiu, revocables i mandataris d'interessos particulars. Els diputats i senadors dels parlaments moderns (i contemporanis) són representants subjectes al mandat representatiu, no revocables i subjectes a l'interès general.

Edmund Burke, en el *Discurs adreçat als electors de Bristol* (1774), explicava el sentit del mandat representatiu de la manera següent:

"el parlament no és un congrés d'ambaixadors que defensen interessos distints i hostils, que cadascun dels seus membres ha de sostenir, com a agent i advocat, contra altres agents, sinó una assemblea deliberant d'una nació amb un interès, el de la totalitat, en la qual han de guiar no els interessos i prejudicis locals, sinó el bé general que resulta de la raó general de tot. Elegiu un diputat, però, quan l'hàgiu escollit, no serà el diputat per Bristol, sinó un membre del parlament".

Edmund Burke, *Discurs adreçat als electors de Bristol*.

D'altra banda, **Thomas Paine**, el principal dels publicistes de la Revolució Francesa, havia contraposat a *Drets de l'home* (1791-1792) les dues formes de govern existents al món occidental, les quals oposaven, al seu entendre, el passat i el futur, la ignorància i la raó:

- 1) el govern per **successió hereditària**;
- 2) el govern per **elecció i representació**.

Edmund Burke (1729-1797)

És considerat el principal representant de la ideologia conservadora anglesa. Inicialment va semblar un defensor de les tesis liberals, en defensar l'autonomia de les colònies d'Amèrica del Nord i un paper més important per al parlament. Nogensmenys, va escriure un llibre en contra de la Revolució Francesa i els seus excessos (*Reflexions sobre la Revolució Francesa a França*) on es pronunciava a favor de la tradició com a element per a justificar la legislació d'un país i criticava l'increment de la participació popular en les qüestions polítiques.

Paine acceptava la inevitabilitat de la democràcia representativa, en lloc de la directa, però advertia que era convenient la celebració d'eleccions freqüents per tal d'evitar que els elegits no poguessin arribar a constituir un interès separat d'aquell propi dels seus electors.

El mandat representatiu ha estat la manera concreta que ha legitimat el sistema de govern dels estats liberals i la seva evolució cap a les democràcies representatives.

1.3.3. Separació de poders

El primer a teoritzar sobre la necessitat de la divisió de poders fou **Locke**, qui va distingir entre:

- 1) un **poder legislatiu**, que correspon al parlament, i que ha de ser l'encarregat de l'elaboració de les lleis;
- 2) un **poder executiu**, en mans de la corona i del seu govern;
- 3) un **poder federatiu**, és a dir, una capacitat per a portar a terme les relacions exteriors, o per vincular l'estat mitjançant tractats internacionals. Aquest poder també s'atribuïa a l'executiu (contestant la tripartició com a tal).

Locke **no** esmenta, a diferència del que farà Montesquieu, un **poder judicial** independent. Això obeeix a la mateixa pràctica de la cambra dels Lords –encara vigent avui– d'operar com a l'última instància d'apel·lació jurisdiccional, i també a la seva capacitat de crear dret per la via judicial.

L'autèntic configurador de la divisió de poders és **Montesquieu**, qui asse'njava en la seva obra *De l'esperit de les lleis*:

"Hi ha en cada estat tres menes de poders: el poder legislatiu, el poder executiu de les coses que depenen del dret de gent i el poder judicial dels que depenen del dret civil. Pel primer, el príncep o magistrat fa lleis per un temps o per sempre, i corregeix o abroga les que són fetes. Pel segon, fa la pau o la guerra, envia o rep ambaixades, estableix la seguretat, preveu les invasions. Pel tercer, castiga els crims o jutja les diferències dels particulars. S'anomenarà aquest darrer poder judicial, i l'altre simplement el poder executiu de l'estat. [...] Quan el poder legislatiu i el poder executiu estan units en la mateixa persona o en el mateix cos de magistratura, no hi ha pas llibertat, perquè es pot témer que el mateix monarca o el mateix senat facin lleis tiràniques per a fer-les complir tirànicament. Tampoc no hi ha llibertat si el poder judicial no és separat del poder legislatiu i de l'executiu. Si va unit al poder legislatiu, el poder sobre la vida i la llibertat dels ciutadans seria arbitrari, puix que el jutge seria legislador. Si va unit al poder executiu, el jutge podria tenir la força d'un opressor".

Montesquieu, *De l'esperit de les lleis* (Llibre XI, 6).

Thomas Paine (1737-1809)

Escriptor i revolucionari anglès. Va lluitar amb els colons a la Guerra de la Independència americana. Va retornar a Anglaterra l'any 1789, d'on va haver de fugir acusat d'alta traïció. Es va refugiar a França, i va donar suport a la causa republicana. Va escapar per poc de la guillotina a l'època del Terror. Els seus escrits principals són *Sentit comú* (1776), *Drets de l'home* (1791-1792) i *Edat de la raó* (1794). És considerat un dels principals representants del liberalisme radical per la seva defensa dels drets humans.

Poder executiu i legislatiu

El poder executiu estava clarament sotmès a la llei, mentre que el legislatiu gaudia d'un grau de discrecionalitat molt més alt.

Vegeu també

Les idees polítiques de Montesquieu són també objecte d'estudi a l'apartat 1.1.3 del mòdul "Sistemes polítics comparats".

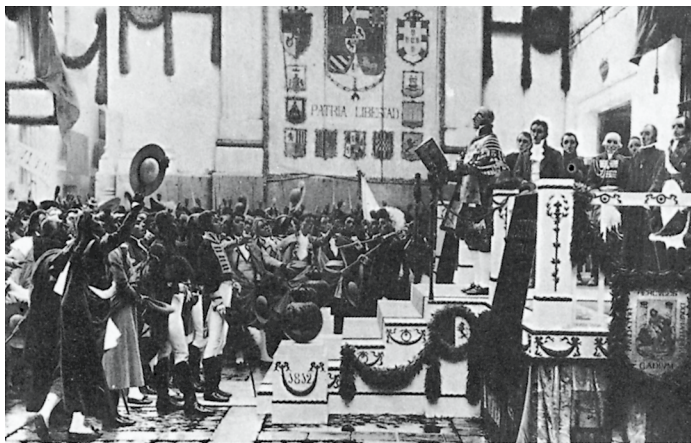
La separació de poders rep la seva expressió plena en la **Constitució de Virgínia de 1776**, que disposava en el seu article cinquè que:

"els poders legislatiu i executiu de l'estat han de ser separats i diferenciats del judicial, etc."

Constitució de Virgínia de 1776 (art. 5).

L'èmfasi que calia donar a les funcions específiques de cada poder variava segons les diferents conjuntures polítiques. En general pot afirmar-se que, com més influïdes estiguessin aquestes constitucions pel principi democràtic –recolzat en una visió forta de la sobirania popular–, més gran era el protagonisme del poder legislatiu, com per exemple a la Constitució jacobina de 1791, o a l'espanyola de 1812.

A les constitucions establertes com a conseqüència del reflux revolucionari que va acompanyar les derrotes de Napoleó, es tendia, contràriament, a defensar la coresponsabilitat legislativa entre el monarca i les cambres, i la superioritat de la cambra alta sobre la baixa.

Promulgació de la Constitució de Cadis segons el quadre de Salvador Viniegra.

Benjamin Constant, partidari del **govern constitucional**, afirma que el poder executiu, el poder legislatiu i el poder judicial són tres ressorts que han de co-operar, cadascun en la seva esfera, en el moviment general; però quan, descompostos, s'entrecreuen, topen i es traven, cal una força que els posi novament al seu lloc. Tal força no pot residir en un dels ressorts en particular, perquè se'n serviria per a destruir els altres. Cal que estigui situada fora i que sigui, en alguna mesura, neutra, per tal que la seva acció s'apliqui allà on calgui i ho faci amb un criteri preservador, reparador, no hostil. La monarquia constitucional té aquest poder neutre en la persona del cap de l'estat. El veritable interès de tal poder no consisteix en el fet que un dels poders destrueixi els altres, sinó que tots ells s'ajudin, s'entenguin i actuïn d'acord. Fins aquell moment només havien estat distingits tres poders en les organitzacions polítiques. Constant en distingeix cinc, de manera diversa, en una monarquia constitucional: el poder reial, el poder executiu, el poder representatiu de la continuïtat, el poder representatiu de l'opinió i el poder judicial.

La Pepa

La Pepa és el nom amb el qual va ser batejada popularment la Constitució espanyola de 1812, ja que va ser promulgada el 19 de març de 1812, dia de Sant Josep.

Per a Constant, la separació i harmonització de poders que possibilitava un bon govern exclouïa per definició la participació de tots.

1.3.4. Declaracions de drets

El desenvolupament de la democràcia representativa va íntimament unit al desenvolupament del constitucionalisme.

Una **constitució** és l'entramat de normes que regulen quins poders i quines competències corresponen a les diverses instàncies de l'estat. Les declaracions de drets que enuncien els drets individuals i col·lectius i garanteixen l'accés dels ciutadans al poder i la seva limitació legal són part integrant de tota constitució escrita.

Les **declaracions de drets** tenen els seus antecedents més immediats en determinades declaracions de la història constitucional anglesa com són: la **Petició de drets** (1628), l'**Acta d'*Habeas Corpus*** (1679) i el ***Bill of Rights*** (1689), si bé en tots aquests supòsits s'ha de parlar amb més precisió de mesures dirigides a controlar i evitar que una Corona –l'anglesa– es dirigís vers tendències absolutistes, més que no pas a proclamar un ventall de drets dels individus.

L'Acta d'*Habeas Corpus*

Estableix uns mínims drets dels detinguts, el procediment pel qual les forces armades han de fer una detenció, la presumpció d'innocència del detingut fins que es demostrï el contrari, etc. Aquest és un referent importantíssim atès que les detencions aleatòries i les tortures han estat i continuen sent una de les violacions més flagrants dels drets humans.

Les declaracions que diferents estats nord-americans publiquen un cop decideixen separar-se d'Anglaterra, entre les quals destaca la coneguda **Declaració de drets feta pels representants del bon poble de Virgínia**, i especialment el ***Bill of Rights*** dels Estats Units –que es va redactar un cop els Estats Units es van independitzar, i que està constituït per les deu primeres esmenes fetes l'any 1791 a la Constitució dels Estats Units d'Amèrica de 1787– suposen el primer exemple modern d'aquests tipus de declaracions.

Finalment, la **Declaració francesa dels drets de l'home i del ciutadà**, que va redactar l'Assemblea Constituent l'any 1789, i que va encapçalar la Constitució francesa de 1791 –i que ha arribat fins i tot a les constitucions franceses de 1946 i 1958– s'ha convertit en el paradigma de les declaracions de drets.

Aquesta declaració assenyala que el menyspreu als drets humans és la causa de les desgràcies públiques i de la corrupció dels governs. Fa una enumeració dels drets "naturals, inalienables i sagrats" de l'home: llibertat, igualtat jurídica, seguretat, propietat i resistència a la opressió.

Tant la declaració americana com la francesa mostren els trets definitoris dels drets humans:

- 1) el seu caràcter **universal**, ja que es reconeixen a tot subjecte pel sol fet de formar part de la humanitat;
- 2) el seu caràcter **previ a la constitució de l'estat**, de manera que aquest només pot reconèixer-los, però no crear-los, cosa que fa que es qualifiquin de **naturals**;
- 3) la seva concepció com a **drets morals**, en tant que tutel·len la dignitat de la persona;
- 4) la seva concepció com a **drets jurídics**, perquè fixen criteris d'actuació, i la seva transgressió comporta conseqüències jurídiques.

1.3.5. Condició de lliures i iguals

Un dels pressupòsits bàsics de la teoria democràtica és que els homes són **lliures i iguals**.

Però, a què ens referim exactament quan parlem de llibertat i d'igualtat? Igualtat de què? Llibertat per a què? Quins són els límits de la llibertat? Quins són els criteris que ens permetran determinar si dos individus són iguals? En principi, no sembla que els homes són radicalment desiguals en tot allò derivat de l'atzar natural i social? Què és la igualtat d'oportunitats? Com cal entendre-la?

Moltes d'aquestes qüestions centren el debat normatiu sobre la teoria democràtica en l'actualitat i es convertiran en l'objecte de la segona part d'aquest capítol.

1) **Igualtat**: moltes han estat les interpretacions que, al llarg de la història del pensament polític, s'ha donat a aquesta idea.

a) La noció d'igualtat més primària dins del pensament polític d'Occident és la que podríem anomenar **igualtat formal**, que suggereix que tots els individus són iguals en virtut de la seva pertinença a l'espècie humana.

Encara que aquesta idea la podem trobar ja a l'antiguitat, el seu origen modern cal cercar-lo en les teories del dret natural que dominaren el pensament polític als segles XVII i XVIII.

Vegeu també

Libertat i igualtat són dues de les principals característiques de l'estat liberal, el qual és estudiat a l'apartat 2.4.2 del mòdul "Política i poder".

La **Declaració d'Independència americana** estableix que tots els homes són creats iguals per Déu i l'article primer de la **Declaració francesa de 1789** prescriu que els **homes neixen i romanen lliures i iguals en drets**. En aquest moment la idea de la igualtat es presenta com oposada a l'existència de l'antic règim, organitzat entorn d'uns estaments formalment tractats, reconeguts com a superiors i provistos d'una sèrie de privilegis inaccessibles a la resta dels individus.

L'igualitarisme formal no pretén la construcció d'una societat igualitària quant a oportunitats o riquesa, sinó més aviat l'eliminació dels privilegis que actuaven com a principi organitzatiu en la societat estamental tradicional.

Aquesta concepció de la igualtat no impedia a molts dels teòrics liberals justificar l'existència dels drets de propietat, i les discriminacions legals en relació amb la participació política o laboral d'amplis grups de la població.

Així doncs, durant un llarg període, hi va haver un contrast clar entre:

- el llenguatge universalista de les constitucions liberals;
- l'existència de limitacions considerables en la regulació dels drets de ciutadania o de les oportunitats reals de què disposaven en el món educatiu i laboral els individus dels sectors econòmicament més desfavorits de la societat, les dones i les ètnies no hegemòniques.

En aquest sentit, la **igualtat formal** fou entesa essencialment com a **igualtat dels individus davant de la llei** i tingué com a principal conseqüència la construcció d'un nou tipus d'organització política: l'**estat de dret**, és a dir, un estat que haurà de tractar els individus com a iguals davant de la llei, i aplicar imparcialment les mateixes lleis per part dels mateixos tribunals en clar contrast amb els privilegis i els tribunals especials de l'antic règim.

Ja no resulta legítim establir lleis específiques per a determinats estaments socials, com ara els nobles o els eclesiàstics, ni tampoc no ho serà que aquests hagin de ser jutjats per tribunals especials integrats per individus del mateix estament.

La igualtat formal no presta atenció a les circumstàncies en les quals es desenvolupa la vida dels individus.

b) Per contra, la **igualtat d'oportunitats** es relaciona amb quines són les condicions inicials dels individus.

Al·legoria de l'Estàtua de la Llibertat.

Lectura recomanada

Una aproximació interessant a aquests conceptes es pot trobar en aquest llibre de Norberto Bobbio que recomanem:

Bobbio, N. (1992). *Igualdad y libertad*. Barcelona: Paidós.

La igualtat d'oportunitats tracta d'evitar que factors moralment arbitraris, com ara la raça, el sexe o l'origen social, constitueixin una barrera en el món de la interacció econòmica i social que condueix als avantatges socials per a accedir a les posicions socials avantatjoses.

Ningú no ha de ser discriminat en la competició social i econòmica; ara bé la igualtat d'oportunitats accepta una "igual oportunitat a arribar a ser desigual". Això és perquè el concepte distingeix entre dues formes d'igualtat, una moralment acceptable i una altra moralment inacceptable.

La **desigualtat natural** –relacionada amb els talents personals, les habilitats, la disposició per a treballar fort, etc.– és considerada com a inevitable i moralment correcta. És a dir, aquesta no considera les desigualtats provinents de l'arbitrarietat moral que suposa l'atzar social i biològic.

En canvi, les **desigualtats socials** que provenen de determinades circumstàncies socials, com ara la manca d'educació, la pobresa o l'atur, es consideren moralment equivocades perquè fan que els individus tinguin un punt de sortida diferent en la carrera oberta a l'accés als avantatges socials.

Per tant, la igualtat d'oportunitats comporta acceptar una **societat meritocràtica** en la qual l'èxit i el fracàs dels individus han de reflectir únicament el fet que algunes persones neixen amb habilitats, talents o disposició a treballar, mentre que altres neixen mancats d'habilitats o, simplement, amb poca disposició al treball.

El problema derivat d'aquesta concepció és que la classe social i la família ajuden a desenvolupar o retardar les aptituds i els talents, de manera que aplicar la igualtat d'oportunitats a les habilitats posseïdes el·ludeix el fet essencial de les desigualtats prèvies en la possibilitat d'adquisició i desenvolupament dels talents.

c) Finalment, la **igualtat de resultats** centra la seva atenció en els resultats finals i no en el punt de partida inicial, és a dir, en els resultats obtinguts i no en la probabilitat d'obtenir-los. Implica que tots els corredors arribin a la meta junts, sigui quin sigui el punt de partida i la velocitat respectiva.

Com a tal, la igualtat de resultats és diferent de la igualtat formal i de la igualtat d'oportunitats, i pot entrar-hi obertament en oposició.

Encara que moltes vegades no resta clar si "resultats" fa referència a recursos, a nivells de benestar o de satisfacció, l'exigència d'igualtat de resultats s'associa normalment a la idea d'igualtat material: una igualtat de circumstàncies socials, condicions de vida, rendes, etc.

Per a aconseguir estats finals iguals es requereixen mitjans desiguals. Això, lògicament, exigeix tractes discriminatoris o diferenciats. Així doncs, per a obtenir resultats iguals, és necessari que es concedeixin oportunitats desiguals a cada individu segons les seves aptituds pròpies.

El debat dels filòsofs socials se centra normalment en la relació que cal establir entre les oportunitats i els resultats. Per tant, en moltes ocasions serà necessari un tractament més desigual per a obtenir un resultat més igual.

2) Llibertat: la noció de llibertat és un dels conceptes clau de la teoria democràtica. Atès que al seu voltant s'ha produït un debat important, començarem per exposar la distinció entre **llibertat negativa** i **llibertat positiva**.

a) Entenem per **llibertat negativa** la situació en la qual el subjecte té la possibilitat d'actuar o de no fer-ho, sense que pugui ser obligat a fer-ho o sense que altres subjectes puguin impedir-ne l'acció.

Per això se sol definir com a "llibertat amb absència d'impediments" o com "absència de constricció", atès que inclou tant la possibilitat de fer –no hi ha impediments–, com la possibilitat de no fer –no hi està obligat.

b) Entenem per **llibertat positiva** la situació en la qual un subjecte té la possibilitat de prendre decisions, de dirigir-se vers un objectiu concret sense veure's determinat per la voluntat dels altres.

Per això es denomina també **autodeterminació** o **autonomia**.

Rousseau dona una definició famosa d'aquesta accepció quan prescriu que un individu, com a part del tot social, no obeeix els altres sinó a si mateix. No obeeix altres normes que aquelles que ell s'ha donat.

Emmanuel Kant adopta aquesta posició a la *Metafísica dels costums*, quan assenyala que la llibertat jurídica és:

"La facultat de no obeir cap altra llei que no sigui aquella a la qual els ciutadans han donat el seu consentiment".

Emmanuel Kant, *Metafísica dels costums* (II, 46, 313).

Preferències adaptatives

Preferències adaptatives són aquelles que hom desenvolupa en relació amb el medi social en què es troba immers, i que fan que moltes vegades les persones adaptin les seves expectatives a les que creuen que són les seves possibilitats reals d'aconseguir-les, refusant, per tant, aquells desitjos que consideren fora del seu abast. Les persones tenen un comportament semblant al de la guineu de la fable d'Esop, la qual, en veure que no pot aconseguir el raïm, decideix que no està madur.

Constant, en el seu conegut assaig *De la llibertat dels antics i dels moderns*, feia correspondre la diferència entre els dos tipus de llibertats amb una distinció històrica, segons la qual la llibertat negativa seria la llibertat dels moderns, i la llibertat positiva, la dels antics.

Com a conseqüència d'aquesta distinció de Constant, el subjecte històric de la llibertat negativa és l'individu i el subjecte històric de la llibertat positiva és un ens col·lectiu.

Les llibertats civils són el prototipus de la llibertat negativa. Són llibertats individuals i, en conseqüència, una manifestació de les concepcions individualistes de la societat, és a dir, de les teories per a les quals la societat és una suma d'individus i no un tot orgànic. La llibertat positiva, en canvi, es refereix generalment, en la teoria política, a una voluntat col·lectiva, sigui la voluntat del poble o de la comunitat, la nació, el grup ètnic, etc.

Constant i la llibertat

Constant distingeix dues formes de llibertat: la llibertat del gaudi privat d'alguns béns fonamentals per a la seguretat de la vida i per al desenvolupament de la personalitat (com són les llibertats personals, la llibertat d'opinió, la iniciativa econòmica o de comerç) i la llibertat de participar en el poder polític. La primera correspon a la llibertat negativa, i la segona, a la positiva. Mentre que la primera és un bé per a l'individu i té les seves arrels en una concepció individualista de la societat, la segona és un bé per a l'individu com a membre d'una col·lectivitat, en tant que aquesta ha de prendre decisions que afecten la societat en el seu conjunt i en les seves parts.

En termes generals, la tradició liberal ha vinculat la noció de llibertat amb la seva accepció negativa, és a dir, amb el dret que té tot individu d'escollir i orientar la seva vida en l'àmbit privat d'acord amb les seves pròpies concepcions morals (sobre el que entén per **vida bona**).

A diferència de l'àmbit privat, el liberalisme prescriu en l'àmbit públic que cal establir un acord sobre quines han de ser les regles del joc que assegurin la llibertat d'elecció entre una pluralitat de concepcions sobre la **vida bona**.

Des d'aquesta perspectiva, cal posar-se d'acord en uns mínims que assegurin una convivència basada en el respecte a les diferents concepcions particulars. Així resulta totalment inconvenient, a més d'immoral, intentar d'imposar una determinada concepció privada del bé en matèries que pertanyen a la vida privada, com ara, per exemple, la religió. En l'àmbit de la vida privada ha de prevaler la tolerància, la convivència respectuosa entre les diferents concepcions.

Per tant, la llibertat negativa està centrada en la reivindicació del nombre mínim d'interferències per part de tercers, principalment de l'estat, en la vida i en els drets dels individus.

Benjamin Constant de Rebecque (1845-1902).

Vegeu també

El concepte de vida bona ocupa una bona part del pensament de John Rawls i de Ronald Dworkin explicat a l'apartat 2.2.1 d'aquest mateix mòdul.

Es tracta d'assegurar una esfera privada protegida de les accions exteriors. Una persona es pot considerar lliure en aquest sentit en la mesura que se li respectin el que podríem anomenar els seus **drets negatius** (integritat física, propietat, llibertat de pensament, etc.). Segons aquesta concepció, la llibertat de l'estat estarà basada en el respecte a aquests drets i llibertats negatives, i qualsevol pretensió d'orientar o retallar la llibertat negativa s'entendrà com un comportament paternalista il·legítim.

Relació entre llibertat i drets dels individus

La llibertat negativa estaria relacionada amb els drets civils, i la llibertat positiva, amb els drets polítics, que prescriurien que els individus han de participar, de manera directa o delegada, en la presa de decisions que tractin assumptes que els afecten, i han de garantir d'aquesta manera la màxima kantiana de "no obeir cap llei a la qual no hàgim donat el nostre consentiment". A més, la llibertat positiva prescriuria l'existència d'uns drets socials, com ara el dret a l'habitatge, a la salut, al treball o a la cultura.

La llibertat com a autodeterminació exigeix la necessitat de garantir-ne l'exercici material. Per tant, demana un grau d'intervenció política més gran.

Qualsevol individu consideraria difícil exercir d'una manera responsable la seva capacitat d'autodeterminació, és a dir, el seu dret de deliberació i d'acció moral, si, per exemple, la seva vida estigués amenaçada, les seves opcions limitades més enllà d'un cert punt, o sotmeses a una pressió irresistible, o si estigués preocupat per necessitats materials acuitants, atès que aquests fets determinen la seva decisió final.

Segons la concepció de la llibertat com a **llibertat positiva**, la llibertat no s'ha d'entendre com allò que és possible fer sense estar subjecte a punició, sinó allò l'exercici del qual no es veu obstaculitzat factualment, sigui per raons materials o de pressió social.

Mentre que la primera definició de la llibertat implica només el reconeixement institucional de l'autonomia individual per a realitzar una acció i, per tant, la no-interferència de l'estat, la segona implica que, una vegada es decideix realitzar tal acció, no han d'existir impediments ni condicionaments socials per a dur-la a terme, de manera que, per més que la decisió sigui lliure, sigui impossible executar tal acció.

Llibertat i condicionaments socials

Un home pobre i sense propietat pot ser lliure a l'hora d'elegir si treballa o no, perquè no està obligat per llei a fer-ho, però, en tot cas, és evident que aquesta llibertat no té gairebé valor, perquè l'elecció pràctica que se li planteja és entre treballar o tenir serioses dificultats per a sobreviure.

1.3.6. Estat de dret

L'estat de dret és aquell sotmès a un ordre constitucional i jurídic. L'estat està obligat a garantir la seguretat jurídica, els drets i les llibertats dels ciutadans dins del marc de les declaracions de drets i dins del principi de legitimitat que caracteritzarà l'estat liberal. Per tant, els individus només han d'obeir lleis impersonals i objectivament establertes. Pel que fa als governants, se'ls accepta únicament en tant que representants d'una capacitat d'actuació establerta jurídicament.

L'estat de dret es resumeix en la màxima de "govern de les lleis, no dels homes". Per tant, l'element bàsic és la primacia de la llei i l'organització institucional que pressuposa.

La llei s'entén com allò que és elaborat pels òrgans legislatius de l'estat, com el producte d'un òrgan representatiu que és dipositari de la sobirania popular. L'estat de dret vincula la política a la llei i al dret, sotmet tot el seu exercici al control judicial. La **primacia** de la llei comporta tres principis derivats:

1) la **legalitat** de l'administració;

2) la **independència** del poder judicial;

3) la **jerarquia normativa**, que implica que la constitució se situï en el vèrtex de l'ordenament jurídic i la possibilitat dels ciutadans d'apel·lar a un tribunal constitucional quan considerin perjudicats els seus drets, les seves llibertats o garanties.

Va ser **Kant** el primer a donar-ne la primera formulació clara, en afirmar que l'estat és la condició formal per la qual l'ordre jurídic es fa possible com un ordre objectiu de convivència. L'estat s'entén com la condició del dret. Per la seva part, el dret és definit com el conjunt de condicions sota les quals l'arbitri d'un pot ser compatible amb l'arbitri dels altres segons una llei general de llibertat, i, finalment, la llibertat és vista com a conseqüència de la racionalitat de l'home i, per tant, de la seva autodeterminació.

1.3.7. Evolució del paradigma: models de democràcia

El paradigma teòric de la democràcia liberal, descrit des d'una **perspectiva formal**, no pressuposava que la democràcia s'hagués d'articular d'una manera més concreta.

En canvi, des d'una **perspectiva substantiva**, es van plantejar dos models diferents dins del paradigma:

- el protector;
- el desenvolupador.

Aquests models, segons la terminologia de **Crawford Brough Macpherson** i **David Held**, es correspondrien amb:

- el model democràtic **liberal**;
- el model democràtic **republicà**.

Si bé tots dos coincideixen en les regles formals que apuntaven a un mètode en relació amb el procés decisional de l'estat, les prescripcions que se'n podien extreure eren molt diferents.

Entre 1880 i 1920 es van configurar dos models dins del paradigma teòric de la democràcia liberal:

1) Un que tendia a conservar els elements que caracteritzaven la tradició clàssica del liberalisme. El **model protector** concebia l'estat com un instrument de protecció dels mínims necessaris per a assegurar la llibertat dels individus fora de l'estat i considerava la democràcia com un procés decisional formal.

2) Un altre fortament influenciat tant per la revisió del liberalisme a partir de Mill i els pressupòsits del republicanisme democràtic, com pels nous desafiaments de la societat industrial i la pràctica del socialisme. El **model desenvolupador** assumia que l'estat havia de fomentar determinats béns col·lectius que garantissin l'autonomia efectiva dels individus pel que fa a les oportunitats socials, en la mesura que es donava un valor material a la llibertat que no havia de ser mediatitzat per la desigualtat, i que la democràcia no era solament un procés decisional formal, sinó també substantiu, com una de les pautes configuradores del desenvolupament col·lectiu.

Si en el model de la democràcia liberal clàssica el procés decisional tenia la funció bàsica de limitar el poder dels governants gràcies a la representació dels ciutadans en un estat tendencialment neutre davant la societat, en el model de la democràcia liberal positiva tenia la funció d'assegurar el comportament i

Lectures recomanades

Hi ha dos llibres que analitzen les democràcies des del punt de vista del pensament polític i estableixen un seguit de models derivats de la diversitat de propostes:

Held, D. (1991). *Modelos de democracia*. Madrid: Alianza.

Macpherson, C.B. (1977). *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza.

Vegeu també

L'estat del benestar i els seus trets característics són l'objecte d'estudi de l'apartat 3 del mòdul "Política i poder".

el compromís actiu dels ciutadans com un estat orientat cap a la justícia redistributiva, anunciant les tendències que després de la Segona Guerra Mundial conduirien a l'estat del benestar.

El quadre següent resumeix les característiques comunes i les diferències entre tots dos models.

Característiques comunes

Tots els individus han de ser lliures en la seva capacitat de deliberació, judici i acció moral i en l'orientació que vulguin donar a la seva vida privada.

Tots els individus gaudeixen de certs drets bàsics com a precondició de la seva capacitat moral, com el dret a la vida, és a dir, a no ser-ne privat, o el dret a la llibertat personal, és a dir, a no ser forçat a executar la voluntat d'altres persones.

Igualtat davant la llei i separació de poders.

Tots els ciutadans gaudeixen d'uns certs drets civils relacionats amb el procés de presa de decisions de l'estat: llibertat d'expressió, reunió i associació; dret a vot i dret a ser elegit per a càrrecs públics.

Parlament representatiu, pluralisme i eleccions lliures.

Diferències

Model liberaldemocràtic	Model democràticorepublicà
Ciudadania passiva: restriccions a la participació dels ciutadans en el procés polític; parlament amb poders reduïts.	Ciudadania activa: pretensió d'ampliació de la participació en el procés polític; parlament amb amplis poders.
Insistència en el dret a la propietat i en la divisió de la societat en classes; manteniment de l' <i>statu quo</i> .	Insistència en el dret a la satisfacció de les necessitats bàsiques i altres drets socials i culturals; pretensió d'amortiment de les diferències de classe.
El mercat com a mecanisme d'autoregulació social.	Subordinació del mercat respecte al principi d'igualtat d'oportunitats.
Estat mínim i polítiques governamentals orientades estrictament a la protecció dels drets bàsics.	Estat interventor i polítiques governamentals actives orientades al desenvolupament educacional i social dels individus.

En la pràctica, al voltant dels anys 1920 cap de les democràcies representatives s'ajustava a un d'aquests dos models, però les elits polítiques o els partits democràtics els van utilitzar de manera recurrent per a justificar la legitimitat de la democràcia representativa.

A més, molts dels seus principis són subjacents en l'ordenament jurídic fonamental de les democràcies des del segle XIX fins a l'actualitat.

Models de democràcia a començament del segle XX

Aquests models no eren una idealització, sinó que encarnaven dos corrents d'opinió àmpliament estesos, amb efectes sobre les polítiques governamentals. Es poden veure exemples prototípics en els governs liberals successius de Giovanni Giolitti a Itàlia i el progra-

ma de l'any 1907 del Partit Radical francès. El desplaçament del primer model en favor del segon a partir de 1918 en estats democràtics com la Gran Bretanya, França o els Països Escandinaus va estar relacionat amb les demandes d'unes classes mitjanes i treballadores que, en accedir al sufragi, veien incrementada la seva influència en el sistema de govern. Vist des de l'òptica del paradigma teòric de la democràcia liberal, les relacions entre estat i societat estaven experimentant un canvi de llarg abast i les seves conseqüències només serien percebudes molt més tard.

2. Teories democràtiques al segle XX

En la teoria democràtica existeixen dues grans maneres d'abordar el problema del significat de la democràcia: l'**empírica** i la **normativa**.

1) Les **dimensions empíriques** de la democràcia tracten de respondre a la pregunta què és i com funciona la democràcia. Aquest enfocament persegueix analitzar com es manifesta de fet la democràcia en una societat determinada, el seu funcionament, les seves institucions, els seus actors, els comportaments que s'associen, els condicionaments subjectius, econòmics, socials i d'altres sobre els quals opera.

L'aspiració última d'aquesta perspectiva és donar un concepte de democràcia que reflecteixi analíticament allò que la democràcia és de fet.

2) El **concepte normatiu** de democràcia tracta de respondre a la pregunta què hauria de ser la democràcia.

Es tracta d'establir els principis i ideals normatius a què una democràcia hauria d'ajustar-se si vol merèixer aquest nom.

Aquí la democràcia és vista com una forma de vida particular, el rerefons de la qual és la idea de l'**autogovern** dels individus i de les comunitats humanes. En aquest sentit, es diu que un govern democràtic ha de reflectir i expressar la voluntat popular, o que és aquell règim polític que postula una correspondència necessària entre els actes de govern i els desitjos del ciutadans que s'hi veuen afectats, o també un règim polític caracteritzat per la capacitat contínua de resposta del govern a les preferències dels ciutadans considerats políticament iguals.

Aquestes definicions plantegen qüestions, com ara les següents: què es la voluntat popular? Com és possible identificar els desitjos o les preferències dels ciutadans? Tots aquests s'han de tenir en compte encara que alguns siguin moralment reprovables, o tinguin conseqüències no desitjades per a la comunitat? En què han de ser iguals els ciutadans? En llibertats, en drets, en recursos, en benestar? Les diferents respostes a aquestes i altres qüestions han donat lloc a una pluralitat de conceptes de democràcia.

En aquest apartat presentarem les teories més conegudes de la democràcia i les diferenciarem, com hem anunciat, en empíriques i normatives.

2.1. Teories empíriques

Els dos corrents empírics principals són l'**elitisme** i el **pluralisme**. Es tracta de dues concepcions generals sobre l'estructura i la naturalesa de les democràcies representatives al segle XX, que es diferencien principalment per la seva manera diferent d'analitzar la distribució del poder en les societats amb sistemes de govern democràtics.

Tots dos models es caracteritzen per un grau elevat de realisme i pel fet de dedicar una atenció especial al funcionament efectiu de les institucions i als processos de decisió.

2.1.1. Elitistes

L'actitud dels elitistes es pot exemplificar mitjançant les paraules de Moïse Ostrogorski:

"La funció política de les masses en una democràcia no és la de governar, probablement mai seran capaces de fer-ho. Sempre governarà una petita minoria, en democràcia igualment que en autocràcia. La propietat natural de tot poder és concentrar-se, és com la llei de gravitació de l'ordre social. Però és necessari que la minoria dirigent sigui mantinguda a ratlla. La funció de les masses en la democràcia no és governar, sinó intimidar els governs".

M. Ostrogorski, *La démocratie et les partis politiques* (1880, pàg. 10).

Distingirem tres etapes en l'evolució de l'elitisme: l'elitisme clàssic, l'elitisme democràtic o competitiu i el neoeelitisme.

1) **Elitisme clàssic**. Es va desenvolupar especialment al centre i al sud d'Europa, en països on encara no s'havia institucionalitzat plenament un estat democràtic, o en els quals aquesta institucionalització era precària.

Aquest enfocament s'associa amb els treballs de **Wilfredo Pareto** (1848-1923), **Gaetano Mosca** (1858-1941) i **Robert Michels** (1875-1936).

Els tres comparteixen:

- a) una **desconfiança** radical davant el projecte il·lustrat;
- b) una **actitud desencantada** davant l'evolució cap a la democràcia de les societats modernes industrialitzades;
- c) una sèrie de **dubtes** envers les premisses clau del pensament polític precedent referents a l'organització del govern i a la relació entre l'estat i la societat civil, al temps que volen assentar les bases d'una nova forma d'entendre les ciències socials en general i la ciència política en particular.

La tesi mantinguda per l'elitisme clàssic era que en qualsevol societat només una minoria tenia el poder en les seves diverses formes.

Encara que els elitistes coincideixen amb els marxistes en el fet que les societats passades havien estat dirigides per minories, discrepaven en dos aspectes fonamentals:

- a) no creien que la desigualtat del poder polític estigués directament associada amb les diferències en els recursos econòmics;
- b) consideraven que qualsevol societat futura també estaria sotmesa a un govern minoritari.

Per a l'elitisme clàssic, la negació d'aquesta desigualtat inevitable i la creença d'assolir una societat sense classes eren els aspectes que atorgaven al marxisme el seu caràcter de pseudociència que amagava la seva intencionalitat ideològica darrere d'una façana de terminologia científica.

Portats per la seva visió crítica dels governs parlamentaris, alguns teòrics elitistes, com ara Pareto o Michels, van arribar a aprovar els moviments totalitaris del període d'entreguerres.

Per a **Pareto**, qualsevol camp de l'activitat humana generava la seva pròpia elit i a partir de l'anàlisi de l'evolució històrica es podia inferir que aquesta es caracteritzava per la circulació perpètua de les elits i les oligarquies. Pareto va fer servir dues categories de Maquiavel, les **guilles** i els **lleons**, com a pols oposats que il·lustraven les característiques de les elits governants.

Les guilles i els lleons

Les guilles que Pareto identificava amb les elits dels règims democràtics eren intel·ligents, astutes i emprenedores; governaven per mirar de guanyar-se el consentiment dels governants; i no estaven preparades per a usar la força. Tanmateix el seu humanitarisme passat de moda en situacions de crisi les conduïa cap al compromís i al pactisme i, quan els seus esforços per aconseguir una solució fracassaven, el seu sistema de govern es debilitava. Els lleons, per contra, eren partidaris de l'*status quo* respecte de l'estat i de la societat civil, i defensaven l'ordre, la religió i l'ortodòxia política. Recorrien a la força per assolir o mantenir la seva posició.

Segons Pareto, les qualitats de la guilla i del lleó eren excloents. La història consistia en un procés constant de canvi entre aquests dos tipus d'elits, en el qual aquestes estaven sotmeses a un circuit permanent de renovació, circulació i reubicació que mostrava que la **història era un cementiri d'aristocràcies**.

La concepció paretiana de la història com un cementiri d'aristocràcies es va interpretar com una variant de la teoria de Marx sobre la història com a lluita de classes. De totes maneres, Pareto rebutjava l'economicisme marxista, argüint que l'economia es basava en una presumpció de racionalitat de les accions individuals, accions determinades, en general, més pels sentiments que per

la raó. Mantenia que el domini d'una elit era inevitable en qualsevol societat organitzada i presentava la democràcia com una meta irrealitzable. Per a ell, l'adveniment del sufragi universal i de les eleccions democràtiques no podia comportar un canvi polític real.

Amb una terminologia diferent, **Mosca** sostenia que en qualsevol societat hom podia trobar al mateix temps una **classe dominadora** i una **classe dominada**.

La classe dominadora es configurava com una minoria organitzada que perseguia mantenir-se en el poder mitjançant una fórmula política que utilitzava en benefici propi. Integraven la fórmula política aquelles representacions de caràcter cultural i ideològic que legitimaven la classe política que els donava publicitat i, al mateix temps, cohesionaven els seus membres.

Mosca va rebutjar donar a aquesta idea un caràcter abstracte: cada classe dominant tindria les seves pròpies fórmules polítiques i aquestes fórmules decaurien de manera periòdica i serien substituïdes per altres de noves, útils a una nova classe dominant.

Similituds entre Pareto i Mosca

Igual que Pareto, Mosca veia les institucions democràtiques com a completament impotents: creia que l'extensió progressiva del sufragi no convertia les societats en més permeables al canvi polític i va dirigir atacs constants contra els qui consideraven que les societats millors eren les governades per la majoria.

Des del punt de vista de la ciència política, preguntar-se si la democràcia entesa així era un règim millor o pitjor no tenia sentit, per la senzilla raó que aquest règim ni havia existit ni existiria mai: la base legal o racional de qualsevol sistema que admet la representació de les grans masses populars per mitjà de les eleccions és una mentida.

Al final de la seva vida Mosca va ser partidari d'una concepció de la democràcia com a renovació gradual o total de la classe dirigent, si bé volia veure aquesta renovació aplicada amb circumspecció i atemperada pel principi aristocràtic de l'herència. Va criticar l'extensió del sufragi introduïda a Itàlia per la llei electoral de 1882 i, com a diputat, va prendre partit contra l'extensió més àmplia que va proposar la llei electoral de 1912:

"Que la teoria abstracta de la democràcia sigui errònia no vol dir que la pràctica de les democràcies s'hagi de condemnar de ple i des de tots els punts de vista. La democràcia, en la realitat dels fets, ha substituït un mètode de selecció de la classe política per un altre, i no es pot dir que la substitució hagi estat dolenta, especialment si el nou criteri no s'aplica de manera massa exclusiva i uniforme i uns altres l'atemperen. Devem a la democràcia, almenys en part, el règim de discussió en què vivim; li devem les principals llibertats modernes (les de pensament, premsa i associació). Actualment, el règim de lliure discussió és l'únic que permet a la classe de renovar-se, que la manté a ratlla, que l'elimina gairebé automàticament quan ja no correspon als interessos del país".

Gaetano Mosca, *Aristocrazia e democrazia* (1949, pàg. 334-335).

Finalment, **Michels** volia demostrar que totes les organitzacions estaven subjectes a la **dominació oligàrquica**, com era el cas dels partits socialistes, que teòricament pretenien regir la seva activitat pel principi de democràcia interna. Per a ell, en el si de qualsevol organització coexistien dos fenòmens interrelacionats:

- la jerarquia;
- la burocràcia.

La complexitat de les organitzacions comportava l'aparició d'**especialistes** per a resoldre les qüestions que elles mateixes generaven.

Aquests especialistes gaudirien d'una superioritat tècnica sobre la qual podrien fonamentar el seu poder, i la seva capacitat de liderat es basaria en la utilització de dades que s'escaparien a les persones del carrer. Juntament amb aquesta superioritat tècnica, va perfilar la necessitat psicològica de les masses de tenir líders a qui hom pogués venerar.

Aquesta conjunció va portar Michels a negar la possibilitat de l'existència de sistemes democràtics en les societats de masses i a ser conegut com l'inventor de la **lleï de ferro de l'oligarquia**.

2) **Elitisme democràtic o competitiu**. És el representat per les idees de **Max Weber**. La seva visió sobre el poder i la dominació de l'estat constitueix un desenvolupament significatiu i sofisticat del pensament elitista. Com s'esdevé amb Mosca, Pareto i Michels, Weber considerava que el protagonisme creixent de les masses en la política no modificava la realitat de la dominació de la minoria:

"L'acció política es regeix sempre pel principi del petit nombre, o sigui, el de la superior capacitat política de maniobra dels petits grups dirigents".

Max Weber, *Escritos políticos* (1991, pàg. 167).

No obstant això, el seu principal objecte d'estudi consistia a evidenciar els mètodes mitjançant els quals aquesta minoria era seleccionada, i les qualitats necessàries perquè exercís el poder efectivament.

De totes maneres, el fenomen que Weber considerava més important per a analitzar l'esdevenir polític de les societats del seu temps no era tant l'extensió del sufragi com la creixent burocratització de l'aparell de l'estat i la progressiva oligarquitització de les organitzacions polítiques.

Max Weber (1864-1920)

Un dels fundadors de la sociologia

Max Weber és considerat com un dels pares fundadors de la sociologia. Fill d'un destacat polític i advocat, va créixer a Berlín i va estudiar història, lleis i economia a Heidelberg, Berlín i Gottingen. L'any 1898 una depressió greu el va obligar a abandonar la universitat, però va continuar escrivint. Va tornar a la vida acadèmica l'any 1918. Considerat un dels darrers liberals, milità activament al partit liberal (DDP). Entre la seva obra destaca *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme* i *Economia i societat*.

El caràcter ambivalent que Weber atribuïa a la burocràcia el va dur a plantejar un dels problemes fonamentals de la política moderna: mantenir la burocràcia sota control.

Segons ell, aquest control només era possible amb un parlament fort, sense el qual la democràcia estaria condemnada, en un estat de masses, a transformar-se en un govern de funcionaris, com exemplificava l'Alemanya guillermina.

Influència de la política de Bismarck en les idees de Weber

El cessament de Bismarck com a canceller del Reich l'any 1890 havia deixat el govern en mans de funcionaris, ja que el "Canceller de Ferro" havia eliminat tots els caps polítics que tenia al seu voltant, fet que havia creat un buit absolut en la direcció de l'estat.

A això s'havia d'afegir la dèbil posició constitucional del parlament. La constitució alemanya establia que el *Reichstag* no estava capacitat per a portar a terme l'elecció del govern i, a més, hi havia un inconvenient addicional, atès que tot líder de partit que fos designat per a ocupar un ministeri havia de renunciar al seu lloc al *Reichstag*, cosa que el privava del suport electoral que constituïa la base del seu poder polític. Si a això s'afegia la tendència a nomenar funcionaris per a ocupar els càrrecs de ministres, el govern resultant era de caràcter totalment funcional, mancat de voluntat i de responsabilitats polítiques.

A partir d'aquí, Weber es preguntava com podia conciliar-se l'individualisme i la llibertat davant aquest poderós ímpetu de la burocràcia. L'única alternativa per a evitar la dominació burocràtica incontrolada era el **desenvolupament del parlamentarisme**.

L'existència d'un parlament fort no solament era necessària per a reclutar els líders polítics, sinó també perquè aquest era el lloc en el qual els líders comptarien amb els mitjans necessaris per a formar-se, gràcies al debat polític i a l'actitud negociadora propis de l'activitat parlamentària.

En aquest sentit, la seva defensa de la democràcia parlamentària no es basava en valors democràtics substantius, sinó en la confiança que les institucions democràtiques constituïen la millor garantia per a la selecció d'un líder eficaç. Si no hi havia un liderat polític, ni polítics vocacionals capaços d'aquest liderat i de controlar l'administració, les decisions polítiques passarien a dependre directament de l'administració, de manera que hom estaria governat per la burocràcia –en lloc de governar servint-se d'aquesta.

L'augment de la burocràcia, paral·lelament, comportava l'**oligarquització** creixent dels partits polítics i, a mesura que augmentava el grau de racionalització de les tècniques electorals, tots els partits anaven passant a una forma burocràtica d'organització.

L'extensió del sufragi, amb el consegüent increment del nombre de votants, convertia la disputa pels vots en una **lluita** aferrissada, de manera que els partits generaven organitzacions cada vegada més completes per atraure'ls.

Weber i la burocràcia

Per una banda, la considerava un cos indispensable per a la realització de les funcions necessàries de la complexa administració de l'estat i, per una altra, la tenia per un cos que tendia a sobrepassar el seu àmbit d'acció.

Lectura recomanada

Per ampliar els coneixements sobre la teoria política d'aquest pensador, vegeu:

Weber, M. (1991). *Escritos políticos*. Madrid: Alianza.

Aquest increment organitzatiu significava aplicar normes de cohesió interna que obligaven tant els seus membres de base com els seus representants en el parlament, i minaven qualsevol possibilitat d'un autèntic debat polític.

El problema del **lideratge** és, doncs, un dels eixos fonamentals del pensament polític de Weber. De totes maneres, al llarg dels seus escrits va mantenir una posició ambivalent sobre com s'havien de seleccionar dirigents polítics de talla:

a) A *Parlament i govern en una Alemanya reorganitzada* (1917) va mantenir que el **líder** havia de sortir del **parlament**. Només un sistema parlamentari podia subministrar líders polítics qualificats que després es convertissin en els càrrecs directius de l'administració de l'estat.

b) Contràriament, a *La forma futura de l'Estat alemany* (1918) va argumentar que el **president** havia de ser **plebiscitari**, elegit per la massa de la població i no per mitjà del parlament, perquè un president del Reich elegit pel parlament –sobre la base de determinades constel·lacions i coalicions de partits– és un home políticament mort quan aquesta constel·lació es disgrega. Un president elegit pel poble com a cap de l'executiu, patrocinador de càrrecs i eventualment titular d'un veto suspensiu i amb competències per a dissoldre el parlament i apel·lar el poble, en canvi, és el paladí de l'autèntica democràcia.

c) D'altra banda, l'any 1919 va mantenir que:

"Només ens queda elegir entre la democràcia cabdillista o la democràcia sense cabdills, és a dir, la dominació de polítics professionals sense vocació, sense aquelles qualitats íntimes i carismàtiques que fan el cabdill. Això vol dir també el que en les actuals disputes dins un partit es coneix com a regne de les 'camarilles' [...] A més, la perduració del sistema està assegurada per la representació proporcional, tal com està configurada ara. Aquesta és una institució típica de la democràcia sense cabdills, no solament perquè facilita els negocis dels notables per col·locar-se, sinó també perquè, per al futur, dóna a les associacions d'interessats la possibilitat d'obligar a incloure en les llistes els seus funcionaris. L'única vàlvula d'escapament possible per a la necessitat de comptar amb un veritable comandament podria ser el president del Reich, si és elegit plebiscitàriament i no pel parlament".

Max Weber, *El político y el científico* (1992, pàg. 150).

Això il·lustra clarament la diferència que hi ha entre el líder poderós, elegit amb la participació de tota la població, i el parlament, com a lloc on els interessos grupals troben la seva expressió. Weber va arribar a defensar, en la seva campanya en favor que el president fos elegit plebiscitàriament, que aquest sistema constituïa la veritable democràcia, i no pas el parlamentari.

El dret del poble a elegir el seu líder directament era la **Carta Magna de l'autèntica democràcia**. En el cas contrari, la supremacia del parlament i la seva capacitat per elegir el president no eren sinó una **burla del principi democràtic** per afavorir els tripijocs entre parlamentaris.

En Weber, doncs, es donaria, juntament amb la defensa de la necessitat del parlament, la constatació d'una altra forma de selecció dels líders polítics generada per les noves condicions de la societat de masses. En conseqüència, la defensa successiva de dues formes de selecció dels dirigents polítics, la parlamentària i la plebiscitària, mantindran un antagonisme tens al llarg de la seva obra.

Un altre dels grans representants d'aquest corrent de pensament fou **Joseph Schumpeter**, que va construir una teoria elitista amb una dimensió normativa clara.

Schumpeter distingia entre el que ell anomenava la "teoria clàssica" de la democràcia i la seva pròpia teoria, que entenia com a "competència pel liderat polític".

La primera, dominant al segle XVIII, veia la democràcia com un mètode que tendia a generar decisions polítiques a partir de les nocions de **bé comú** i **voluntat popular**:

"La filosofia de la democràcia del segle XVIII es pot entendre en la definició següent. El mètode democràtic és aquell sistema institucional de gestació de les decisions polítiques que fa el bé comú, i deixa que el poble decideixi per ell mateix les qüestions en litigi mitjançant l'elecció dels individus que s'han de congrega per a dur a terme la seva voluntat".

Joseph Schumpeter, *Capitalisme, socialisme i democràcia* (1942, pàg. 321).

Schumpeter considerava que aquesta visió era mítica i enganyosa per diverses raons:

a) d'una banda, considerava **inconsistent** la idea de "bé comú", ja que implicava que totes les persones arribarien a estar d'acord mitjançant un argument racional; mentre que els individus mantenen en realitat profundes divergències sobre quins són els valors més rellevants, i ben poques vegades comparteixen objectius similars i, quan ho fan, difereixen en els mitjans idonis per a assolir-los;

b) d'una altra banda, encara que el bé comú es pogués definir de forma satisfactòria, no per això resoldria els problemes particulars. I, com a conseqüència de la **vacuïtat** del concepte de "voluntat general", pensava que connectar aquesta voluntat amb la dels individus concrets comportava dificultats de difícil resolució. La voluntat dels individus normalment no és clara. Habitualment, aquests no tenen en compte les circumstàncies més generals i les conseqüències de determinats punts d'acció, i tot sovint la seva voluntat està manipulada per la publicitat, per les pressions i, especialment, pels fenòmens de

Joseph Schumpeter (1883-1950)

Joseph Schumpeter (1883-1950)

Economista austríac. Va tenir com a professors Carl Menger i Eugen von Böhm-Bawerk. Des de 1932 fins a la seva mort va ser professor a Harvard. Entre la seva obra destaquen *Teoria del desenvolupament econòmic* (1912), *Cicles empresarials* (1939) i *Capitalisme, socialisme i democràcia* (1942). És considerat un dels precursors de la teoria econòmica de la democràcia.

la psicologia de masses. En conseqüència, si els problemes relacionats amb els destins del poble no són plantejats ni resolts pel poble, sinó per altres instàncies i altres interessos, aquesta circumstància s'ha de fer patent.

Aquestes conclusions van dur Schumpeter a proposar una teoria alternativa, segons la qual el mètode democràtic seria:

"Aquell sistema institucional, que permeti arribar a les decisions polítiques, en el qual els ciutadans adquireixen el poder de decidir mitjançant una lluita competitiva pel vot del poble".

Joseph Schumpeter, *Capitalisme, socialisme i democràcia* (1942, pàg. 343).

Aquesta nova visió de la democràcia seria molt més realista, ja que:

- a) estableix una analogia entre la **competència pel lideratge** i la **competència econòmica**, que revela una varietat de camins en els quals es pot expressar aquesta competició;
- b) reflecteix la relació entre **democràcia** i **llibertat individual**, atès que la competició pressuposa llibertat d'expressió i de premsa per tal que la gent pugui escollir els seus líders;
- c) assenyala un criteri de **distinció** entre els governs democràtics i els altres;
- d) evita el problema d'igualar la **voluntat del poble** amb la **voluntat d'una majoria** de persones;
- e) inclou la inevitabilitat de **fenòmens competitius fraudulents** i la d'una tendència constant, present en tota democràcia, al **mètode autocràtic**;
- f) reconeix que l'electorat té tant la funció de **crear un govern** com la d'acomiadar-lo –en el sentit que accepta o deixa d'acceptar un dirigent o un grup de dirigents–, encara que reconegui que tot el control que pot tenir-hi queda reduït al camp de l'especulació teòrica.

Schumpeter creia que la seva visió tenia **aplicacions pràctiques**:

- a) ni el sistema presidencial ni el sistema parlamentari permetien abastar la visió de l'electorat directament, decidint qui l'havia de conduir;
- b) els partits polítics no s'havien d'entendre com a grups que perseguien el benestar públic mitjançant els principis que havien adoptat, sinó com a mecanismes per a articular la competència política;
- c) l'estabilitat de la democràcia dependria de tenir bons líders, probablement una elit d'experts professionals, que s'ocuparien d'un espectre restringit de matèries i que estarien assistits per una burocràcia estable i qualificada;

d) l'electorat no hauria d'interferir en les decisions dels líders electes ni aconsellar-los:

"ja que el ciutadà normal baixa a un nivell inferior de prestació mental tan aviat com entra en el camp de la política. En resum, la democràcia no vol dir ni pot voler dir que el poble governi efectivament en cap dels sentits evidents de les expressions 'poble' i 'governar'. La democràcia significa només que el poble té l'oportunitat d'acceptar o rebutjar els homes que l'han de governar; però, com que el poble també ho pot decidir per mitjans no democràtics en absolut, hem hagut d'estrènyer la nostra definició afegint-hi un altre criteri identificador del mètode democràtic: es tracta de la lliure competència entre els pretendents al liderat pel vot de l'electorat. Ara es pot expressar un aspecte d'aquest criteri dient que la democràcia és el govern del polític".

Joseph Schumpeter, *Capitalisme, socialisme i democràcia* (1942, pàg. 362).

3) **Neolitisme i noves perspectives de l'elitisme.** Després de la Segona Guerra Mundial, l'elitisme va rebre un nou impuls teòric gràcies a:

a) **Charles Wright Mills**, que a *L'elit del poder* (1956) va estudiar la influència de les elits sobre l'executiu dels Estats Units;

b) **Walter Burnhan**, que a *La revolució gerencial* (1957) va sostenir que una nova elit de gestors estava en procés d'establir-se en totes les societats capitalistes.

El treball de **Mills** va ser el més impactant. Ell establí una gradació de la distribució de poder en tres nivells, el més important dels quals era el superior. En aquest situava una elit de poder integrada per les **principals jerarquies institucionals** de la societat, és a dir:

- l'executiu;
- les multinacionals més poderoses;
- l'exèrcit.

La superposició i la connexió entre els líders d'aquestes institucions creava una elit amb una relativa cohesió fonamentada no solament en les coincidències estructurals de les posicions de comandament i en els seus respectius interessos col·lectius, sinó també en l'acció directa que portaven a terme per a coordinar les seves actuacions mitjançant una xarxa de relacions socials compartida.

Aquesta xarxa de relacions socials compartida comprendria:

- idèntics orígens socials;
- relacions familiars i personals;
- intercanvi de posicions d'un sector a un altre.

Mills va mantenir que la centralització creixent del poder en l'executiu federal havia estat acompanyada per dos fets que, encara que oposats, es complementaren: el paper decreixent dels **polítics professionals** i l'ascens d'**outsiders** procedents del món dels negocis.

Tot i això, Mills volia distingir la seva posició de les visions marxistes. Considerava que rarament les elits polítiques, militars i econòmiques –dotades d'un grau d'autonomia considerable– actuaven concertadament i que, molt sovint, estaven en conflicte, i va fer una de les crítiques més importants al pluralisme feta mai des de l'elitisme en emfatitzar que, lluny de ser un àrbitre independent de l'interès nacional, l'estat estava dominat per una xarxa de polítics, militars i directores de multinacionals que modelaven les polítiques públiques per tal d'assolir els seus fins.

Les tesis de Mills van ser recolzades per estudis empírics anteriors i posteriors centrats en el govern local, entre els quals cal destacar el treball de **David Hunter** (1953) centrat sobre la ciutat d'Atlanta. Hunter va negar tot valor a qualsevol enfocament basat en la presa de decisions. Els qui decideixen, va dir, no són autònoms, sinó que responen a forces socials i a la tirania dels interessos dels més forts, com els grups financers o industrials.

Hunter substituïa l'anàlisi de la presa de decisions pel que anomenava un "enfocament reputacional". Per això interrogava els experts que coneixien millor els afers públics i els mecanismes d'influència a la ciutat i buscava identificar quins actors eren més influents. Finalment, va constatar que el poder s'estructura de forma piramidal i es concentra a les mans d'un petit grup.

2.1.2. Pluralistes

El pluralisme es va desenvolupar als Estats Units a partir de la dècada dels anys cinquanta del segle XX i té com a màxims representants a **Charles Lindblom**, **Robert Dahl** i **Daniel B. Polsby**.

La concepció pluralista de la democràcia està relacionada amb la visió elitista. La diferència principal rau en el fet que l'elitista postula una elit unida que atén les demandes dels ciutadans com a concessió prudencial, mentre que la pluralista afirma que la capacitat de resposta és una condició estructural de l'existència de les diferents elits en competència.

Tot aquest plantejament està inclòs en el concepte de **poder compensador**. La idea és que, si un grup demostra ser més fort que els altres, aquests desenvolupen estratègies diverses com a contrapès al poder i a la influència del grup original.

Un altre aspecte interessant de la doctrina pluralista és l'ús del concepte de **solidaritats creuades**. Els individus pertanyen simultàniament a diferents organitzacions i grups amb lleialtats i demandes no sempre compatibles.

En el pluralisme, els governs **reflecteixen demandes** de la societat civil mitjançant una sèrie de processos d'intercanvi de durada i intensitat variables dels quals sortirien les decisions de les institucions polítiques.

En la presa de decisions polítiques no hi ha un centre de gravetat fix, sinó que hi ha múltiples centres de poder, cap dels quals és completament sobirà. La complexitat de l'estat modern liberal significa que cap grup, classe o organització pot dominar la societat.

Qui governa?

En el seu llibre *Who governs?* Dahl va fer un estudi empíric a la ciutat de New Haven, seu de la Universitat de Yale, que va revelar que no era possible trobar cap elit identificable com a dominant entre la constel·lació de membres destacats de la comunitat. Dahl va concloure que la de New Haven era una comunitat pluralista, i a partir d'aquí desenvolupà la teoria segons la qual el pluralisme era la forma que la democràcia prenia als Estats Units. Davant les teories elitistes que consideraven que les elits mantenien un caràcter permanent i homogeni, Dahl defensava l'existència d'una pluralitat de centres de poder en competència. El poder és dispers i no acumulatiu; d'aquí ve que el paper del govern fos de mitjançar en els conflictes socials.

El pluralisme estableix una clara **separació** entre estat i societat civil i entre poder econòmic i polític, i determina que els interessos que són dominants en un àrea de polítiques particulars habitualment no ho són necessàriament en les altres.

Per als pluralistes, el procés polític és un continu de negociació i conflicte entre diferents grups que representen interessos diferents, com les organitzacions empresarials, els sindicats, els partits polítics, els grups ètnics o religiosos, els estudiants, etc.

No tots els grups tenen el mateix grau d'influència, però fins i tot els menys poderosos poden influir en el procés de presa de decisions, atès que els recursos –els diners, la informació, el coneixement tècnic, la capacitat de mobilització, etc.– no es distribueixen uniformement, i això impedeix que un grup sigui sempre dominant.

L'enfocament pluralista s'ha presentat com una **aproximació** al mateix temps **descriptiva** i **explicativa**, concordant amb el funcionament real de les democràcies representatives. Alguns dels seus defensors l'han definit com una teoria empírica de la democràcia en contraposició a les concepcions de caràcter normatiu que se centren en el que ha de ser una democràcia. Malgrat tot, les teories pluralistes contenen un enfocament normatiu.

Així, la constatació de l'**apatia política** dels ciutadans de les democràcies representatives occidentals no és considerada pels pluralistes, a partir dels estudis realitzats des dels anys cinquanta, com a contradictòria amb els postulats d'aquestes democràcies, sinó fins i tot com un indicatiu de bona salut.

De fet, el pluralisme no nega la **perspectiva schumpeteriana** tendent a veure la democràcia com una **competència d'elits**, encara que insisteix en el fet que aquesta competència es dona en un context social en què hi ha un **consens bàsic** sobre les regles del joc i sobre els límits de l'activitat política. És a dir, aquesta situació es dona en una societat en la qual hi ha una cultura democràtica que limita l'acció conformadora de les elits sobre la població.

L'enfocament pluralista ha estat moltes vegades ingenu en suposar que la influència dels grups d'interès en temes polítics era deguda al fet que canalitzen els interessos i les preferències dels ciutadans integrats en aquests grups. L'estat passa a ser vist com un element passiu i neutral en relació amb les pressions i les demandes que li arriben de les organitzacions de la societat civil. La missió de l'estat serà sospesar-les i harmonitzar-les o, almenys, buscar un compromís entre elles.

Es tracta d'una concepció optimista sobre la vida de les democràcies liberals que va dur a terme alguns dels seus partidaris, com Daniel Bell o Seymour Martin Lipset, en donar suport a la **tesi de la fi de les ideologies**. Lipset escriu l'any 1963:

"Els problemes polítics fonamentals de la Revolució Industrial han estat solucionats: els treballadors han arribat a la ciutadania social i política; els conservadors han acceptat l'estat del benestar; i l'esquerra democràtica ha reconegut que un increment de poder global d'estat comporta més riscos per a la llibertat que solucions per a l'economia".

Seymour Martin Lipset, *Political Man. The Social Bases of politics* (1963, pàg. 398).

L'anàlisi pluralista de la democràcia ha rebut **crítiques** importants, entre les quals cal destacar les següents:

1) El pluralisme manté una visió de la democràcia que el condueix a **sobreestimar la capacitat dels grups d'accedir al procés polític**. Els grups petits –confederacions empresarials, organitzacions d'agricultors, corporacions professionals, etc.–, en els quals un individu pot esperar tenir una influència més gran, ofereixen més incentius per a la cooperació dels seus membres. Per tant, estaran més organitzats i seran més influents en les decisions col·lectives que els grups grans, com ara els sindicats d'assalariats, les organitzacions de consumidors o els jubilats en els quals la cooperació entre tots els membres és més difícil.

2) La influència dels grups de pressió no deriva exclusivament dels seus recursos, sinó del context ideològic, històric i institucional en què es prenen les decisions. Els pluralistes es concentren en el comportament observable i això els impedeix avaluar com la ideologia pot determinar les accions dels qui decideixen. El seu **fracàs a comprendre la ideologia** els porta a considerar que les societats contemporànies mantenen un ampli consens de valors que és vist com a políticament neutral i com a producte d'interessos compartits. Malgrat tot, el grau de consens és qüestionable i, fins i tot quan n'hi ha, pot no ser neutral, sinó servir a un conjunt d'interessos particulars.

3) El pluralisme tendeix a **menysprear** l'enorme **influència** que les grans **corporacions econòmiques** exerceixen sobre l'estat i sobre la naturalesa dels resultats de les democràcies. Les accions dels grups econòmics solen determinar l'èxit de l'economia, i això els atorga una posició privilegiada, perquè els governs necessiten polítiques exitoses per conservar el poder i per aquest motiu són especialment receptius als interessos dels empresaris.

Poder social dels grups econòmics i dels grups de pressió social

Aquests grups també solen detenir la propietat dels mitjans de comunicació, i això els permet influir de manera determinant en l'opinió pública. Finalment, els grups econòmics operen dins d'un marc ideològic favorable i els seus interessos són vistos automàticament com a legítims i inscrits dins de les regles del joc.

De la mateixa manera, els crítics subratllen que als Estats Units els grups d'interès desenvolupen un paper molt rellevant en el sistema polític, una cosa que no és aplicable a Europa. La importància del poder local i federal i la competència entre els poders executiu, legislatiu i judicial redueixen considerablement la força de l'estat. Al mateix temps, la debilitat dels partits, el fracàs dels sindicats i les fortes divisions ètniques i econòmiques contribueixen al fet que el sistema dels Estats Units atorgui un paper molt més important als grups de pressió que als partits polítics. Alguns autors assenyalen, per exemple, que les teories pluralistes no es poden aplicar fàcilment a l'anàlisi de la política britànica, on la sobirania parlamentària és indiscutible.

En la dècada dels vuitanta, l'enfocament **neopluralista** ha mirat d'integrar les crítiques precedents:

- 1) es reconeix la **importància** estructural del **poder econòmic**;
- 2) es produeix la **revaloració** dels **interessos econòmics** de les grans organitzacions, que ara són tinguts en compte, especialment per tal d'aconseguir que l'estat operi en unes condicions d'estabilitat i, en conseqüència, d'equilibri polític.

Aquest replantejament té implicacions importants per a la teoria de la democràcia i del pluralisme:

- 1) situa el procés de presa de decisions en un context elitista;
- 2) suggereix una dominació molt forta de les elits que no s'adapta bé a la democràcia.

Poder per a no decidir

Per a alguns autors com ara Pierre Bachrach i Richard Baratz, el problema del pluralisme rau en el fet de creure que el poder se circumscriu a aquells temes que són discutits: el poder moltes vegades té la capacitat de no permetre l'entrada a una sèrie de conflictes en l'agenda pública. Això s'anomena "poder per a no decidir". La crítica de Bachrach i Baratz va ser ampliada per Stephen Lukes qui va considerar que el rellevant era la capacitat de determinats grups per a evitar que certes qüestions fossin vistes com a conflictives en el si de la societat civil.

Lectura recomanada

Per a veure l'enfocament neopluralista es pot llegir l'obra de:

Lindblom, C.E. (1977). *Politics and Markets*. Nova York: Basic Books.

El neopluralisme suposa un distanciament considerable de la posició pluralista clàssica.

Encara s'admet que el poder resta obert a la competència entre molts grups, però la participació política estaria determinada per l'accés desigual als recursos i al procés de presa de decisions. Es reconeix que els grups són molts, però que predomina una tendència corporativa. Malgrat tot, es manté la integritat de l'enfocament pluralista que considera que cap grup domina tots els sistemes polítics (*policy networks*).

Les posicions neopluralistes també han rebut **crítiques**, que s'han desenvolupat des de tres orientacions:

1) Per a alguns teòrics, els pluralistes **sobredimensionen el paper corporatiu** en la conformació de l'economia i **infravaloren les opcions dels polítics** per a manipular les decisions empresarials. A més:

a) no aprecien que els empresaris no són els únics que demanen incentius per a dur a terme el seu paper social;

b) hi ha qui argüeix que, encara que les empreses exerceixin un poder polític significatiu, la seva magnitud i el seu abast es pot analitzar sense sortir del marc pluralista clàssic.

2) Altres han insistit en el **dèficit de democràcia** que comporta excloure els grups poc organitzats en els processos de presa de decisions i han assenyalat els riscos que implica per a la democràcia el fet que els individus pensin en l'**interès col·lectiu** en termes dels seus interessos particulars.

3) Finalment, un tercer grup, format fonamentalment per teories de caire **neoconservador**, ha reclamat un **menor intervencionisme de l'estat** en les democràcies representatives i ha defensat el que es coneix com a **tesi del govern sobrecarregat**.

Per a aquests teòrics, com ara **Bell**, l'expansió de l'estat de benestar hauria generat una situació d'ingovernabilitat, fruit de l'increment de les expectatives generades per un model d'estat que posteriorment s'ha vist incapaç de satisfer.

2.1.3. Neocorporativisme

El **neocorporativisme** va sorgir a partir de la dècada dels anys seixanta del segle XX com una nova alternativa a la concepció pluralista sobre la distribució del poder en les democràcies avançades.

Lectura recomanada

Per tal d'aprofundir en la crítica al neopluralisme, es fa necessària la lectura de:

Bell, D. (1961). *El fin de las ideologías*. Madrid: Tecnos.

Els representants d'aquest corrent es van centrar a subratllar la incapacitat del pluralisme per donar compte del creixent paper de l'estat en les democràcies avançades.

Les democràcies contemporànies són caracteritzades per una articulació fèrria d'interessos entre l'estat, les organitzacions empresarials i els sindicats, per a determinar l'orientació de les polítiques, especialment les econòmiques. L'estat exerceix el control per mitjà de negociacions contínues on utilitza el seu poder per a obtenir el consens en la política nacional.

Per a **Philippe Schmitter**, el principal teòric del corporativisme, aquesta ideologia es pot definir com un sistema de representació d'interessos en el qual les unitats que s'integren estan organitzades en un nombre limitat de categories singulars, obligatòries, jeràrquicament ordenades i funcionalment diferenciades, reconegudes o autoritzades –si no creades– per l'estat, i a les quals es garanteix un monopoli intencionat de representació dins de les categories respectives, a canvi que es facin uns certs controls sobre la selecció dels seus líders i l'articulació de les demandes i dels suports.

Posteriorment, s'ha suggerit que el corporativisme no era solament un model d'articulació d'interessos, sinó una fórmula institucionalitzada de presa de decisions on els **interessos sectorials** organitzats arriben, inevitablement, a ser els **principals actors** del procés polític, és a dir, que la consecució de les necessitats d'uns sectors determinats es converteix d'aquesta manera en la finalitat última d'un govern concret.

S'ha discutit molt fins a quin punt el neocorporativisme posa en qüestió els trets centrals de la democràcia, ja que:

- 1) les organitzacions d'interessos no presenten candidats a les eleccions ni són responsables davant del parlament;
- 2) els pactes tripartits eludeixen el principi majoritari;
- 3) les decisions poden afectar la protecció de minories i perjudicar ciutadans no representats per les organitzacions d'interès.

El neocorporativisme atendria interessos especials que podrien contradir el principi d'**un home, un vot**, i pactes que podrien limitar la sobirania del poder legislatiu.

Al mateix temps, l'enfocament neocorporativista qüestionaria els resultats econòmics, en la mesura que la concertació i els pactes interfereixen en el funcionament eficient dels mercats, limiten la competició i ajornen decisions necessàries, però difícilment acceptables per les organitzacions d'interès.

La **defensa** de l'estratègia neocorporativista s'ha basat en raons d'eficiència política i econòmica:

1) d'una banda, la democràcia com a procediment per a decidir sobre la **provisió de béns públics**, i permetre una major governabilitat més deslliurada dels interessos sectorials;

2) d'una altra, la democràcia com a procediment per a la concertació cap a **millors transaccions** entre capital i treball per tal de fomentar la inversió, l'ocupació i el disseny de polítiques socials.

2.1.4. Teoria econòmica de la democràcia

L'ús de la teoria econòmica ha proporcionat un instrumental analític ric per a l'estudi del procés polític i el funcionament de les institucions democràtiques.

La teoria econòmica de la democràcia parteix dels **supòsits metodològics** bàsics següents:

1) tendeix a explicar els fets col·lectius a partir de les accions individuals;

2) atribueix als individus la motivació bàsica per a perseguir el propi interès, és a dir, pressuposa que els individus participen en política per a satisfer les seves preferències i, en particular, per a obtenir la provisió de béns públics—lleis, decisions administratives, serveis socials, etc.— que contribueixin millor a maximitzar les seves expectatives;

3) considera que els individus són capaços d'ordenar les seves preferències d'una manera coherent i que el procés de formació d'aquestes és exogen al model. És a dir, resulta irrellevant quin ha estat el procés pel qual un individu pot arribar a preferir una cosa i no pas una altra, per la qual cosa el procés polític tindria com a objectiu la maximització de les preferències individuals.

Atès que els individus mantenen diferents posicions sobre com s'haurien d'orientar les polítiques públiques, les institucions democràtiques haurien de seleccionar unes **regles de decisió** que permetessin afegir les preferències dels ciutadans en una elecció pública entre diferents alternatives.

La teoria de l'**elecció social** ha dedicat un gran esforç a formalitzar les condicions sota les quals les institucions democràtiques podrien desenvolupar la seva tasca essencial per a incloure les preferències dels ciutadans. Per això, utilitza una doble estratègia:

- 1) la primera és analitzar les **condicions** sota les quals els governs reflectirien les **preferències majoritàries**;
- 2) la segona, preguntar-se **què passaria** si aquestes condicions es **relaxessin**.

Una de les aportacions principals de la teoria econòmica de la democràcia ha estat la contribució d'**Anthony Downs** referent al comportament dels partits polítics en la competència electoral per aconseguir el vot dels electors. La publicació de la seva obra titulada *Teoria econòmica de la democràcia*, publicada en anglès l'any 1957, i traduïda posteriorment al castellà, va marcar una fita important en la reflexió sobre la democràcia partint dels supòsits metodològics de la teoria econòmica.

Lectura complementària

Per a aprofundir en el coneixement de la teoria econòmica de la democràcia, vegeu:

Downs, A. (1973). *Teoría económica de la democracia*. Madrid: Aguilar.

Downs es va proposar elaborar un model que expliqués com els governants, els partits, els polítics i els votants eren estimulats a actuar pels seus propis motius egoistes i no pas per la persecució d'un hipotètic bé comú.

Per a construir aquest model sobre una base exempta de postulats eticonormatius, ell va donar unes definicions formals de govern i de democràcia, segons les quals el **govern** és l'agent que té **poder de coerció** sobre tots els altres agents de la societat.

Downs defineix la **democràcia** com el sistema polític que té les **característiques** següents:

- 1) Dos o més partits competeixen per controlar l'aparell governamental en eleccions periòdiques.
- 2) El partit –o coalició de partits– que aconsegueix la majoria de vots guanya el control sobre l'aparell governamental fins que tingui lloc l'elecció següent.
- 3) Els partits perdedors mai no intenten impedir que els guanyadors assumeixin el poder, ni els guanyadors utilitzen el poder per a viciar les possibilitats dels perdedors a l'hora de competir quan se celebrin les eleccions següents.
- 4) Tots els adults assenyats, complidors de la llei i governats, són ciutadans, i cada ciutadà té un vot sol i únic en cada elecció.

A partir d'aquestes definicions, Downs va postular els **axiomes** següents:

- 1) Cada partit polític constitueix un equip d'homes que intenta aconseguir el poder amb l'objectiu únic de gaudir de la renda, el prestigi i el poder consubstancials a la direcció de l'aparell governamental.
- 2) El partit o la coalició que guanya té el control complet sobre l'acció governamental fins a les pròximes eleccions.
- 3) Els poders econòmics dels governs són il·limitats.
- 4) L'únic límit al poder del govern rau en el fet que el partit en el poder no pot, de cap manera, restringir la llibertat política dels partits de l'oposició, ni dels ciutadans individuals, llevat que provin de derrocar-lo per la força.

Cada agent en el model –tant individu com partit o coalició– actua sempre racionalment, és a dir, intenta aconseguir els seus fins amb una utilització mínima de recursos escassos.

A partir d'aquests axiomes, Downs formula la seva hipòtesi central consistent en el fet que els partits polítics en una democràcia formulen les seves polítiques estrictament com un mitjà per a obtenir vots. Així, doncs, l'única finalitat que persegueixen els polítics és assolir el govern i mantenir-s'hi.

En aquest model, el govern i els partits són empresaris que venen polítiques a canvi de vots, de la mateixa manera que els empresaris econòmics venen mercaderies a canvi de diners.

Downs estudia l'aplicació d'aquest model en dos contextos:

- 1) primerament, en el **context ideal** d'un món en el qual existeix un coneixement perfecte i la informació no és costosa;
- 2) en segon lloc, en el **context real**, en el qual la informació és costosa i el coneixement imperfecte.

Aquest autor dedica la major part del seu treball a l'anàlisi del segon supòsit, ja que la falta d'informació completa sobre la qual hom pot basar les decisions constitueix una condició tan fonamental en la vida humana que influeix en l'estructura de gairebé totes les institucions socials.

Motivacions del polític

La funció social dels polítics consisteix a formular i fer polítiques mentre es troben en el poder com a govern, però això es compleix només subsidiàriament, perquè donen prioritat a les seves motivacions privades, que són obtenir la renda, el poder i el prestigi derivats del fet d'estar en el govern.

El coneixement imperfecte significa que ni els partits coneixen exactament el que volen els ciutadans, ni aquests saben el que el govern o l'oposició han fet per servir els seus interessos, i a més la informació necessària en tots dos casos per a superar la ignorància és costosa.

En aquesta situació, Downs analitza tres conseqüències bàsiques per a l'anàlisi del comportament racional del govern i la seva presa de decisions: la persuasió, la ideologia i la ignorància racional.

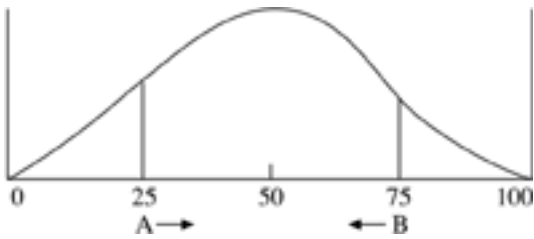
Quan apareix la **ignorància** dels electors, apareixen també els **persuasors**, veritables agents comercials que subministren als votants informació favorable als grups a qui donen suport. De la mateixa manera, la **falta d'informació** converteix tot govern democràtic en un govern representatiu, en el qual uns **especialistes** –els representants– descobreixen, transmeten i analitzen l'opinió popular, i contribueixen també a guiar-la i a conformar-la segons els seus propis interessos particulars o de partit.

Downs també veu l'existència de diferents ideologies polítiques com una conseqüència de la **informació imperfecta**. La falta d'informació crea una demanda d'ideologies en l'electorat. Atès que els partits polítics estan interessats a aprofitar qualsevol forma de guanyar vots, responen creant una **oferta d'ideologies**. Cada partit inventa una ideologia per a atraure els vots dels ciutadans que volen disminuir costos votant ideològicament. Una vegada un partit ha adoptat una determinada ideologia no la pot canviar de sobte sense crear una sensació de desconfiança en els votants, fet que podria inclinar-los per un altre partit. Això explicaria l'**ambigüitat** calculada dels programes polítics.

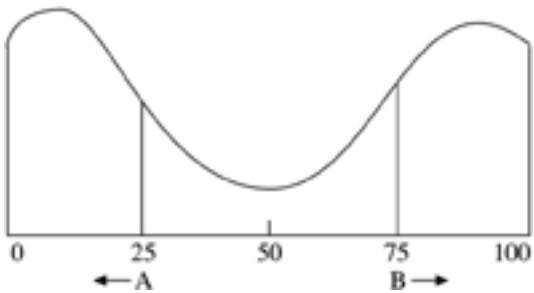
Per a analitzar el comportament dels partits polítics, Downs suposa que els electors se situen en un **espai unidimensional** entre esquerra i dreta, que podria fer referència, per exemple, al nivell d'intervenció pública de l'estat i suposa, utilitzant resultats de la teoria econòmica, que els partits polítics intentaran captar els electors situats en el **centre** de la distribució.

A partir d'aquí analitza tres supòsits diferents:

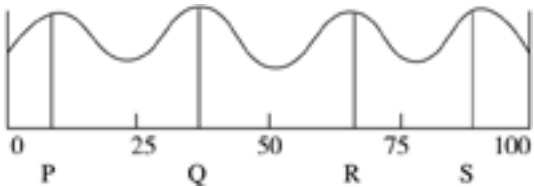
1) Si la distribució de l'electorat és **unimodal**, es donarà una convergència dels partits A i B cap al centre i només la por a perdre els votants extrems els impedirà d'identificar-se completament. La tendència a la identificació es reflectirà també en l'ambigüitat deliberada de tots dos partits respecte de qüestions específiques. Les democràcies d'aquest tipus solen anomenar-se **centrípetes**.

2) Si la distribució dels votants és **bimodal**, els partits es dirigiran cap als extrems per a augmentar així el nombre de vots. Aquests tipus de democràcies se solen denominar **centrífugues** i en molts casos porten cap a governs de coalició.

3) En un sistema de distribució **multimodal**, l'**oferta** als votants aparentment **augmenta**, atès que existeixen diversos partits en competència, lligats a diverses opcions ideològiques. La necessitat de formar governs de coalició després de les eleccions conduirà cada partit a llimar les seves diferències i a **desdibuijar** les seves ofertes per a permetre pactes posteriors.

Downs va situar la competició electoral en un espai politicoideològic simple com el definit per la dimensió dreta/esquerra, però resulta evident que el conjunt de preferències dels ciutadans se situa, en una societat complexa, en un espai multidimensional amb diversos eixos etnolingüístics, ecològics, econòmics, etc.

Un desenvolupament posterior de la **teoria de l'elecció racional** aplicada al supòsit de competència electoral entre partits en un espai multidimensional ens informa que gairebé mai no s'assoleixen posicions guanyadores o estables o d'equilibri. Qualsevol posició en l'espai multidimensional pot ser derrotada per una altra.

Això ha conduït alguns teòrics a analitzar el paper que les institucions polítiques poden desenvolupar per tal d'assolir posicions d'estabilitat. El seu paper seria seleccionar les alternatives entre les quals s'ha d'elegir –les candidatures, els temes, la campanya, etc; crear incentius i restriccions, i induir resultats favorables i estables.

Molts d'aquests resultats foren conseqüència del desenvolupament dels treballs de l'economista i Premi Nobel **Kenneth J. Arrow**, qui l'any 1951 va formular el seu conegut **teorema d'impossibilitat**.

2.2. Teories normatives

La fi de la Segona Guerra Mundial va propiciar la consolidació de l'**estat del benestar**.

Això va suposar no solament una transformació de l'acció estatal tal com aquesta era entesa pel liberalisme clàssic, sinó també un trencament respecte al contingut i les formes de les polítiques que havien caracteritzat l'estat liberal, el dominant fins aleshores.

A partir d'aquest moment, es va desenvolupar un intens debat entorn el concepte de la **justícia social** i, en conseqüència, les relacions entre igualtat i llibertat.

Esmentem a continuació els plantejaments principals que van sorgir:

1) Alguns teòrics es mostraren a favor d'un cert nivell d'**intervencionisme públic** que fos capaç de garantir a tots els individus la satisfacció d'unes necessitats bàsiques mínimes. En conseqüència, molts teòrics consideraren necessari que els poders públics portessin a terme un procés de **redistribució de la renda** que tendís a garantir una situació de plena ocupació, un sistema de seguretat social per a la totalitat de la població i un nivell de vida mínim per als més desfavorits.

Aquest nivell d'intervencionisme estatal va ser vist per alguns com a just i profitós, mentre que altres ideòlegs el van considerar un procés tendent a produir efectes perversos, com ara:

- a) la ineficiència econòmica;
- b) la sobredimensió de l'aparell burocràtic;
- c) la violació de drets que són considerats fonamentals per la societat, com ara la propietat.

Vegeu també

Per a aprofundir en les característiques de l'estat del benestar podeu consultar l'apartat 1.3 del mòdul "Política i poder".

Vegeu també

L'apartat 2.4.2 del mòdul "Política i poder" desenvolupa els trets principals de l'estat liberal.

Paral·lelament, aquestes crítiques es van veure agreujades per la crisi econòmica dels anys setanta del segle XX, que va significar un **replantejament de les polítiques de l'estat del benestar** dominants durant les dues dècades anteriors i va propiciar un **ressorgiment enèrgic del corrent liberal** més connectat a l'individualisme i a la defensa de les llibertats negatives i de la capacitat regulativa del mercat.

2) Altres teòrics com els **comunitaristes** no solament **qüestionaren** la pretesa **neutralitat** liberal, sinó també el seu **individualisme** mancat d'arrels comunitàries atès que ells consideraven que aquests posicionaments mai no es poden separar de la constitució del jo, pel mateix caràcter conformador de la personalitat que té l'entorn social.

3) Al mateix temps, altres pensadors com **Jurgen Habermas** i **Macpherson** insistiren en la necessitat de convertir la **participació** i el **diàleg racional** en l'eix de la democràcia.

2.2.1. Liberalisme igualitarista de John Rawls i Ronald Dworkin

El liberalisme igualitarista és una perspectiva teòrica que entronca bé amb la realitat dels estats del benestar de les societats democràtiques occidentals i que permet ser adoptada tant des d'una perspectiva de caire liberal com de caire socialdemòcrata.

La posició de **John Rawls** és liberal per tal com és deontològica i defensa la neutralitat de l'acció pública respecte de qualsevol concepció particular sobre el que hom ha de considerar com una **vida bona**, però, des d'un punt de vista socialdemòcrata, l'atractiu dels seus plantejaments teòrics rau en el fet que aquests polítològ introdueix les polítiques distributives com un criteri normatiu.

L'estratègia intel·lectual de Rawls es basa en una reconstrucció del contractualisme clàssic. El seu objectiu és dissenyar una concepció pública de la justícia aplicable a l'estructura bàsica de la societat, partint d'una visió dels individus com a éssers lliures i iguals, i també racionals, en el sentit que són capaços de perseguir els seus propis interessos, i raonables, en el sentit que són capaços de perseguir els fins morals que donen lloc a la cooperació social.

Així, doncs, la finalitat de Rawls seria establir una concepció de la justícia que pugui ser assumida per tots els individus d'una col·lectivitat, siguin quines siguin les seves concepcions d'una **vida bona**.

Per això comença establint un conjunt de principis que siguin capaços de constituir el marc normatiu del que anomena **estructura bàsica de la societat**, principis que han de regular l'assignació de drets i deures, i també la distribució d'avantatges econòmics i socials. Aquests principis serien el resultat d'un **acord col·lectiu** al qual els individus arribaran d'una manera imparcial, ja que estarien situats hipotèticament en el que Rawls anomena **posició original**.

Seguint l'experiment mental de Rawls, els individus, en la **posició original**, es trobarien sota el **vel de la ignorància**, és a dir, ignorarien el lloc que podrien arribar a ocupar en la societat, però sí que sabrien, en canvi, que els podria ser útil gaudir de certs béns primaris que, segons Rawls, són els que un ésser racional desitjaria, fossin quins fossin els seus altres coneixements i desitjos.

Rawls associa aquests **béns primaris** amb els drets i les llibertats, les oportunitats i els poders, la renda i la riquesa i les bases socials de l'autorespecte. Se suposa que tots volen obtenir tants béns d'aquest tipus com sigui possible, però que, a causa del **vel de la ignorància** que els amaga en la **posició original**, miraran de desenvolupar principis distributius que no els perjudiquin, especialment en el cas que no ocupin les posicions més desitjades, atès que els individus en la posició original tenen aversió al risc.

Situats en aquesta posició i sota aquestes premisses, els individus escollirien en una concepció pública de la justícia que estaria definida pels **principis següents**:

1) Tota persona té dret al sistema més extens de llibertats bàsiques iguals compatible amb un sistema similar de llibertats per a tots (**principi d'igual distribució de la llibertat**).

2) Les desigualtats socioeconòmiques han d'ordenar-se de manera que:

a) estiguin dirigides al major benefici dels més desfavorits (**principi de la diferència**);

b) estiguin vinculades a càrrecs oberts a tots sota les condicions d'una igualtat d'oportunitats (**principi de distribució equitativa d'oportunitats**).

Un cop determinats els principis generals de la justícia, Rawls proposa continuar imaginant com s'organitzaria de manera progressiva la societat mitjançant una descripció de les **etapes de la ignorància**, amb el fi que aquests principis es converteixin en els referents –la *background justice*– entorn dels quals s'articula l'estructura social bàsica.

Segons Rawls, el **segon estadi** –després de l'elecció dels principis generals– seria acordar una **constitució justa**, ideada per a conduir una legislació que desplegués el principi d'**igual distribució de la llibertat**.

Rawls i el vel de la ignorància

En la "posició original" les persones no coneixerien els seus objectius particulars en la vida; no sabrien si serien més o menys intel·ligents o estúpids; desconixerien el seu sexe, la seva raça o els seus recursos econòmics; però sí que desitjarien gaudir de certs béns primaris.

Principis de justícia pública segons Rawls

Aquests principis estan sotmesos a una ordenació lexicogràfica que estableix la prioritat d'1 sobre 2 i de 2b respecte de 2a.

Després de l'estadi constitucional, l'objectiu del qual són les lleis i la formalitat política, en el **tercer estadi** es demanaria una política governamental econòmica i social que intentés **maximitzar** les expectatives a llarg termini dels menys avantatjats de la societat, sota les condicions d'**igualtat d'oportunitats** i subjecció a la inviolabilitat del principi d'**iguals llibertats bàsiques** per a tots.

Finalment, en el **quart estadi**, s'eliminarà totalment el vel de la ignorància i es tancaria el cicle amb l'**aplicació de les lleis** per part d'administradors i jutges, és a dir, amb la pràctica continuada de l'acció governamental i del dret processal en consonància amb les regles descrites.

No és difícil veure la simetria d'aquesta seqüència en quatre estadis amb els principis de justícia pública mencionats anteriorment, i que la seva funció no és explicar com operen de fet els congressos constituents i les legislatures, sinó disposar d'un constructe aparellat al del vel de la ignorància des d'on sigui possible desplegar els principis de justícia sotmetent-los a contrastació i crítica constant.

En el **pla legislatiu**, Rawls propugna una **assemblea de representació proporcional pura**, en la qual el poder de la majoria estigui limitat d'alguna manera i on la participació de cada ciutadà tingui un valor similar mitjançant un accés equitatiu a la informació i l'elaboració de propostes per a l'agenda política.

Els legisladors hi actuarien d'acord amb els principis enunciats de justícia i no pels seus interessos privats o els dels seus electors i, encara més, les seves decisions serien indicatives i no imperatives, ja que, si el resultat de les seves votacions és el que té més probabilitats d'estar en harmonia amb aquests principis, la raó no està necessàriament al costat de la majoria i qualsevol ciutadà té dret a discrepar.

En el **pla executiu**, Rawls atorga al govern les tasques més directament relacionades amb l'estructura social pròpiament dita:

- 1) l'**assignació**, que consisteix a mantenir el sistema de preus en un nivell eficaç de competitivitat, corregint mitjançant subsidis i impostos les desviacions dels preus respecte dels beneficis i els costos socials i evitant la concentració d'un poder abusiu en el mercat;
- 2) l'**estabilització**, la finalitat de la qual és la consecució de la plena ocupació i de la lliure elecció del treball;
- 3) la **transferència**, que ha de garantir que els ingressos totals dels menys avantatjats permetin maximitzar les seves expectatives a llarg termini, assegurant-los uns ingressos mínims mitjançant **despeses de transferència**, més enllà dels quals seria perfectament just que la resta de la distribució de la renda anés a càrrec dels mecanismes de mercat;

4) la **distribució**, que ha de conservar una igualtat aproximada entre les quotes distributives per mitjà dels impostos i dels ajustaments necessaris en els drets de propietat.

A més, el govern hauria de proposar-se l'objectiu –relacionat amb les funcions anteriors– d'aconseguir una **igualtat d'oportunitats** eficaç, mitjançant un conjunt d'actuacions que podrien anar des de l'establiment d'escoles públiques, la supervisió de la direcció d'empreses i les associacions privades o l'impediment de situacions de monopoli per a les ocupacions més desitjades fins a implantar assignacions per malaltia o una escala progressiva de suplementos a la renda.

Ronald Dworkin, igual que Rawls, inscriu el seu projecte en el marc d'un **liberalisme igualitarista**.

Per a Dworkin, els individus han de ser considerats com a iguals, però entén aquesta igualtat no solament com igualtat formal davant la llei, sinó com igualtat dels individus en la persecució dels seus objectius en el marc dels ideals, les conviccions i els cursos d'acció que es consideren més oportuns per a desenvolupar els seus plans de vida de manera satisfactòria.

Perquè això sigui possible, el govern ha de tractar els qui governa amb **consideració**, com a éssers humans capaços de sofriment i frustració, i amb respecte, i com a éssers humans capaços d'arribar a concepcions intel·ligents de com han de viure la seva vida i com han d'actuar en conseqüència.

Sobre la base de les proposicions esmentades, Dworkin raona que en un estat governat per la concepció liberal de la igualtat és la qüestió –d'altra banda, la qüestió sobirana de la teoria política– de quines són les desigualtats en béns, oportunitats i llibertats que es permeten en un estat així, i per què.

Dworkin ha desenvolupat a les seves publicacions posteriors una teoria refinada sobre com s'ha d'entendre la **igualtat liberal** en una societat democràtica. No podem exposar la seva argumentació amb detall, però, seguint el mateix Dworkin, podem dir que els seus trets essencials són quatre:

1) la igualtat liberal construeix la justícia en l'espai dels **recursos** i no del benestar; per tant, la societat ideal no està causada per la bondat de les vides que viu la gent, sinó per la porció de recursos de què les persones disposen;

2) la igualtat liberal és **igualitarista** i, per tant, insistent en el fet que la part de recursos que ha de tenir cadascú en una societat ideal és idèntica. La igualtat liberal sosté que només s'aconsegueix una distribució ideal de recursos quan els que controlen les diverses persones són iguals en relació amb els seus costos

El govern i la "consideració"

L'estat no ha de tractar només els ciutadans amb respecte, sinó amb una consideració i un respecte iguals, la qual cosa equival a dir que no ha de distribuir béns o oportunitats de manera desigual, basant-se en el fet que alguns ciutadans tenen dret a més perquè són dignes de més consideració, i no ha de restringir la llibertat sobre la base que la concepció que té un ciutadà del que és la vida d'un grup és més noble que la d'un altre o superior.

d'oportunitat –en relació amb el valor que tindrien en mans d'altres persones. Això els proporcionarà una llibertat igual per a arribar als seus objectius. La igualtat ideal s'assoleix quan la distribució final satisfà el **test de l'enveja**;

3) la igualtat liberal té en compte les diferències entre les **circumstàncies personals** de cada individu i intenta compensar aquelles persones afectades per discapacitats físiques o mentals, però no la gent amb gustos cars;

4) la igualtat liberal és **tolerant** i condemna l'ús de qualsevol procediment coercitiu quan es justifica per la suposada inferioritat ètica de la vida que alguns membres de la comunitat volen dur. La igualtat liberal considerada d'aquesta manera concep la igualtat, la llibertat i la comunitat com una mateixa cosa, atès que les tres participen d'un ideal polític global.

Test de l'enveja

El test de l'enveja implica que cap dels participants estaria disposat a canviar el seu cistell de béns pel d'una altra persona. Aquest resultat es podria aconseguir imaginant una subhasta ideal en la qual tots els assistents tinguessin la mateixa capacitat adquisitiva.

Per a fer possibles els principis de la igualtat liberal, Dworkin defensa que el liberalisme polític s'ha de desenvolupar en un continu amb l'ètica, de manera que la perspectiva personal s'integri en la perspectiva política.

En aquest sentit, l'objecció fonamental de Dworkin a Rawls és el contractualisme d'aquest darrer. La hipòtesi del **contracte** estableix una discontinuïtat entre ètica i política en obligar les parts en el moment de subscriure el contracte, fent abstracció del que ha de ser una vida virtuosa.

Per a fer front a aquesta tasca, Dworkin proposa desenvolupar un model que anomena **model del desafiament**, contraposat al **model de l'impacte**.

1) El **model de l'impacte** vincula la bondat d'una vida al valor objectiu dels seus resultats.

2) El **model del desafiament** vincula la bondat d'una vida a la destresa amb la qual és viscuda i valora aquesta vida no pas per les seves conseqüències i resultats finals en relació amb el món, sinó com un exercici que, independentment dels seus resultats, és bo en si mateix.

Hem de fer notar que el model del desafiament és un criteri merament formal, que admet la possibilitat d'acollir diferents concepcions substantives del bé sempre que se sotmetin a certs constreyniments derivats fonamentalment del que Dworkin anomena **interessos crítics** de les persones.

Els interessos crítics i la concepció de vida bona

Els interessos crítics, contràriament a uns interessos volutius que s'identificarien amb els simples desitjos, es refereixen a aquelles fites o experiències que hauríem de desitjar, perquè sino la nostra vida perdria part del seu valor. La possibilitat d'acollir d'entrada diferents concepcions sobre una vida bona permet plantejar de manera diferent la neutralitat de l'estat enfront de qualsevol moral comprensiva. No es tractaria d'entendre la neutralitat com un axioma, sinó com un teorema, és a dir, més com un resultat de la discussió normativa que com un principi de la teoria. Aquesta neutralitat, doncs, es veuria més

com el producte acumulatiu d'una sèrie de pràctiques històriques que han conduït a una integració ètica determinada i convenient, que com una exigència formal de les societats democràtiques pluralistes.

2.2.2. Crítica comunitarista

El conjunt de les teories denominades **comunitaristes** ha tingut molta incidència dels anys vuitanta fins avui.

Les seves crítiques al corrent encarnat per Rawls i Dworkin s'han centrat en dos aspectes: l'assumpció liberal de la prioritat de l'individu sobre la comunitat i l'intent de derivar pautes distributives dels principis abstractes.

1) L'assumpció liberal de la **prioritat de l'individu sobre la comunitat**:

En relació amb el primer aspecte, els comunitaristes subratllen la **prioritat** de la comunitat davant un individualisme liberal que consideren injustificable des de qualsevol punt de vista.

Michael J. Sandel assenyala la impossibilitat d'imaginar un "jo" sense lligams, capaç de constituir-se independentment dels seus objectius i valors. El subjecte no pot ser anterior als seus objectius, ja que està inserit en el conjunt de pràctiques pròpies de la seva comunitat de referència, de les quals no es pot desvincular, perquè configuren el substrat de la seva identitat.

La concepció liberal del ciutadà com un simple subjecte de drets universals i abstractes ignoraria les precondicions socials des de les quals s'exerceix la capacitat d'autodeterminació que caracteritza el subjecte modern, i que remeten al context dels referents morals concrets que tot individu comparteix amb els seus semblants, atès que tota persona extreu els pressupòsits necessaris per a la comprensió d'ella mateixa per mitjà d'un nucli cultural de valors intersubjectivament compartits.

La crítica comunitarista també censura l'estricta **separació liberal entre el que és públic i el que és privat** en assenyalar que els aspectes ètics de la privacitat són inseparables dels aspectes morals de l'esfera pública.

Des de premisses més properes a la tradició liberal, altres autors com per exemple **Charles Taylor**, també vinculats al comunitarisme, han insistit que les teories normatives de les democràcies liberals haurien de recollir la pluralitat dels elements de caràcter ètic o nacional que contradiuen l'universalisme que el liberalisme diu defensar, internalitzant-la en la mateixa noció de ciutadania democràtica.

Lectura complementària

Pel que fa a la crítica comunitarista dels posicionaments liberals, consulteu:

Taylor, Ch. (1989). *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. New Haven: Harvard University.

L'única manera d'entendre la nostra pròpia identitat moral i també la identitat moral d'altres cultures o contextos culturals diferents seria, segons Taylor, acudir al relat de la gènesi del nostre propi punt de vista moral, és a dir, a la nostra pròpia tradició.

En aquest sentit, no podem obviar les nostres pautes d'endoculturació, i saltar per sobre de la nostra tradició intentant recórrer a una mena d'esperanto valoratiu que seria neutral tant pel que fa a la nostra cultura com a cultures alienes o diferents.

Si persistim en aquesta perspectiva només aconseguirem marcar pautes d'homogeneïtzació etnocèntriques que no respectaran la diferència entre cultures diverses.

Així, la crítica multicomunitarista posa en relleu les dificultats normatives enormes que representen per a la teoria liberal els moviments multiculturals (nacionalismes, poblacions immigrades i poblacions indígenes).

2) L'intent de derivar **pautes distributives** dels principis abstractes:

Aquest aspecte planteja el problema de la derivació de pautes d'igualtat social des de principis morals abstractes analitzat per **Michael Walzer**.

Segons les seves idees, la subjecció dels individus a principis morals abstractes porta a oblidar dos aspectes essencials en la consideració del problema de la igualtat distributiva: la multiplicitat de dimensions i esferes sobre les quals aquesta incideix, i la dependència radical dels criteris de la justícia del seu context social.

Walzer posa de manifest la **diversitat qualitativa** de qualsevol idea del bé, que implica també la pluralitat i la diversitat de les diferents esferes a les quals hem d'aplicar el concepte de la justícia.

La vida comunitària fa possible distribuir una varietat de béns entre els membres d'una comunitat, com ara seguretat, salut, diners, mercaderies, treball, oci, educació, poder polític, etc.

Walzer afirma que béns com els que acabem d'esmentar constitueixen esferes diferents de justícia distributiva. Els criteris adequats per a distribuir un bé en una de les esferes, com la del diner, podrien ser inadequats en una altra, com la del poder polític.

Endoculturació

S'entén per endoculturació el conjunt de pautes que tots els individus aprenen a partir del medi cultural en què han crescut. Per exemple, els hàbits alimentaris, les regles de cortesia, les relacions de parentesc, etc.

Lectura complementària

Per tal d'ampliar les idees d'aquest autor, llegiu:

Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. Nova York: Basic Books.

D'aquí que **no** tingui sentit parlar de **principis generals de distribució** en totes les esferes. Els criteris de distribució s'han de contextualitzar segons el tipus de béns i el tipus de valors que una societat consideri prioritaris en una determinada esfera.

Heterogeneïtat dels criteris de valor

Per exemple, els criteris de justícia d'una societat no són homogenis en totes les esferes de la realitat social, sinó que es modulen en cada esfera. És a dir, una distribució és justa o injusta d'acord amb els significats socials dels béns que hi ha en joc.

Per tant, no es pot apel·lar a una forma superior de justificació per als principis distributius com serien la raó, el contrast social o la naturalesa, ja que la justícia, culturalment, és relativa. No solament és específica d'una esfera particular, com la del diner o el poder, sinó també pròpia de l'època, el lloc i l'experiència històrica i cultural d'un grup particular d'éssers humans.

En paraules del mateix Walzer:

"Qualsevol descripció substantiva de la justícia distributiva és una descripció local".

Michael Walzer, *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality* (1983, pàg. 313).

Per tant, les atribucions de significat sempre es troben en pla de dependència de la comunitat política en què es donen i són producte d'un llenguatge, d'una cultura i d'una història compartits per tots els membres que en formen part.

Per això, els principis universals i substantius de la justícia serviran de poc a l'hora d'elaborar les polítiques necessàries en una societat democràtica, ja que adés són buits a causa de la seva generalitat, adés massa específics per a distribuir tot tipus de béns.

Els principis generals de la justícia com a màxim poden servir com a punts de partida en les discussions sobre la justícia, el bé general i les polítiques públiques.

2.2.3. Teoria de la democràcia de Jurgen Habermas

La concepció de la democràcia, segons aquest pensador modern, pretén evitar que l'acte de delegació política que exigeix qualsevol democràcia representativa es converteixi en una situació d'alienació entre governants i governats.

D'acord amb la seva filosofia moral, Habermas defineix la democràcia com la forma política derivada d'un lliure procés comunicatiu dirigit a assolir acords consensuals en la presa de decisions col·lectives.

Així, Habermas uneix la fonamentació filosòfica del discurs moral derivat de les estructures racionals de la comunicació amb una reconstrucció històrica i sistemàtica de les formes institucionals sobre les quals s'ha edificat el projecte polític democràtic.

La democràcia, com a principi d'ordenació política, no exigeix cap tipus específic d'organització, però tampoc no exclou *a priori* cap organització que impliqui expressament els conceptes de representació, delegació o d'altres de similars.

El problema rau més aviat en el fet de trobar, en qualsevol conjunt concret de circumstàncies, mecanismes institucionals que justifiquin la presumpció que les decisions polítiques bàsiques tindrien l'acord de tots els qui fossin afectats per aquestes si poguessin participar sense restriccions en una formació discursiva de la voluntat col·lectiva, és a dir, si els ciutadans poguessin assolir el consens respecte a les qüestions polítiques bàsiques mitjançant la seva participació en una comunitat ideal de diàleg.

Amb aquesta idea, Habermas busca quines condicions s'han de satisfer perquè existeixi una argumentació plenament racional. Entre aquestes hi ha que els participants en una comunitat ideal de diàleg s'han de reconèixer recíprocament com a interlocutors amb els mateixos drets. Cadascú ha de tenir el dret d'exposar els seus arguments i l'obligació d'escoltar els dels altres, i també la de respectar la lògica de l'argumentació millor.

Habermas és conscient del caràcter irreal d'aquesta situació ideal de parla, però manté que no es tracta d'un ideal, sinó d'una suposició que ha d'acceptar qualsevol individu que pretén arribar a un acord per mitjà d'una argumentació racional. Per a Habermas, el principi de la legitimitat racional es troba en el diàleg que busca un acord i és inseparable de la història de la democràcia.

La noció de democràcia d'Habermas es comprèn millor si es considera que és el resultat d'una polèmica respecte als que redueixen la democràcia a una sèrie de procediments. Habermas subratlla que els procediments només es legitimen en la mesura que es troben vinculats a una dimensió normativa. La democràcia, com a aproximació a aquesta exigència ideal –la realització d'una comunitat ideal de comunicació–, és, per tant, alguna cosa més que un conjunt de procediments neutrals que ens decidim a seguir per motius pragmàtics.

No obstant això, moltes vegades s'ha criticat Habermas per eludir el fet que la política està dominada per elements estratègics: si la política és, en el millor dels casos, la recerca de compromisos, els seus mecanismes d'interacció han de prendre la forma d'una negociació que és molt lluny d'implicar la subjecció dels seus interlocutors a l'interès per l'entesa recíproca.

2.2.4. Neoliberalisme de Friedrich August von Hayek i Robert Nozick

Probablement, la presentació més sofisticada del neoliberalisme sigui la que desenvolupa **Friedrich August von Hayek** en un dels seus darrers textos, *Dret, legislació i llibertat* (1973-1979).

Tot i que ell es considerava un demòcrata, el podem qualificar més aviat de defensor de la llibertat individual i de crític de les idees de sobirania i govern il·limitat que sovint s'associen a la democràcia.

Una societat lliure i justa només es pot assegurar pel que ell anomena **catalàxia**, un neologisme que utilitzava per a descriure l'especial forma d'ordre espontani produïda pel mercat.

Insistia en el fet que la condició fonamental de la llibertat és que es permetés a tots els individus d'emprar el seu coneixement per a dur a terme els seus propòsits, només amb l'obstacle d'una normativa de la conducta justa d'aplicació universal.

Per a Hayek, l'estat democràtic ha de tenir un paper limitat. Només un govern mínim pot ser un govern decent, perquè no hi ha, ni pot haver-hi regles generals per a l'assignació de beneficis particulars. L'obligació de l'autoritat política no és perseguir els seus propis fins, sinó proveir, dins de l'imperi de la llei, les condicions adequades perquè la catalàxia es pugui produir.

Per tant, les úniques funcions de l'estat són el manteniment de la seguretat col·lectiva contra les agressions externes –l'exèrcit–, la preservació de l'imperi de la llei i de l'ordre públic –la policia–, i la provisió d'un nombre limitat de béns públics que no poden ser subministrats eficientment pel mercat.

Per a Hayek, el govern democràtic –tal com s'ha desenvolupat en els darrers cent anys– ha violat, a la pràctica i sistemàticament, aquests límits constitucionals. El perjudici més gran ha estat que s'ha introduït mitjançant el principi pernicios de la **sobirania parlamentària**. Allà on el parlament és sobirà, els governs es converteixen en un joc de forces d'interessos sectorials organitzats.

Friedrich August von Hayek (1899-1972)

Considerat un dels grans economistes del nostre segle, va obtenir el Premi Nobel l'any 1974. Nascut a Viena, es va doctorar en dret i en ciència política i freqüentà el grup d'economistes dirigit per Ludwig von Mises. Professor a diferents universitats europees i americanes, va publicar *La teoria pura del capital* (1941), *Camí de servitud* (1944), *Els fonaments de la llibertat* (1960), *Dret, legislació i llibertat* (1973-1979). Ha estat el promotor de la Societat "Mont Pélerin", creada per a difondre el liberalisme.

En opinió d'aquest autor, la **justícia** ha de ser estrictament procedimental i es pot referir només a l'execució de regles generals d'aplicació universal, però no a cap dels seus resultats particulars. El **miratge de la justícia social** que els socialistes volen assolir és, en el millor dels casos, una cosa sense sentit, i, en el pitjor dels casos, una cosa perniciosa i injusta que comporta minar la justícia de les assignacions que es produeixen per mitjà del mercat, confiscant la riquesa dels més exitosos i prolongant la dependència dels necessitats.

Hayek proposa tornar a fer de la democràcia un model d'exercici limitat del poder, una cosa que s'assoliria separant un altre cop l'executiu i el legislatiu.

Caldria crear una assemblea que fos **estrictelement legislativa**, que tindria la funció d'establir els límits dins dels quals hauria de dur-se a terme la feina del compliment de la qual és responsable el poder executiu. En aquesta assemblea –que seria clarament elitista segons el model defensat per Hayek– els diputats no podrien ser reelegits i gaudirien d'una total independència davant dels partits polítics.

Les postures de **Robert Nozick** se situen en un pla més filosòfic.

Aquest pensador critica la pretensió dels sistemes de govern democràtics de presentar les intervencions redistributives com a dotades d'un contingut més just. Aquestes intervencions es poden considerar il·legítimes ja que no es poden justificar racionalment.

En contra del que postula Rawls, i reculant fins al liberalisme primigeni de Locke, Nozick establirà que els **únics principis vàlids de la justícia** són:

- 1) en primer lloc, que tots els individus han de ser considerats propietaris d'ells mateixos i que qualsevol d'entre aquests ha de tenir dret a **apropiar-se de qualsevol cosa sense ser-ne propietari**, mentre això no perjudiqui ningú;
- 2) en segon lloc, que tothom pot ser propietari legítim d'una cosa si ho fa mitjançant una **transacció voluntària**.

Aquests principis porten al concepte de dret adquirit que constitueix el nucli de la seva **entitlement theory**. Una societat serà justa només en el cas que les transaccions que s'hi produeixin estiguin regulades per aquests dos principis.

Es tracta d'assegurar un sistema de transaccions legítim, que constitueixi el marc en el qual cada individu pugui dur a terme els seus plans de vida d'acord amb la seva concepció del bé.

El resultat d'aquestes transaccions produirà unes distribucions de béns que no podran ser qüestionables mentre hagin estat obtingudes pels procediments esmentats, i l'estat, si vol ser considerat com una institució legítima, s'abstindrà d'interferir en les interrelacions del conjunt d'individus adults, excepte quan aquestes interrelacions hagin comportat apropiacions il·legítimes per part d'aquests.

La pregunta fonamental no és, doncs, com es poden conciliar els drets dels individus amb l'intervencionisme públic, sinó quin és l'espai que els drets individuals poden permetre a l'estat.

De totes maneres, no queda gaire clar quin ha de ser el tractament dels béns públics, ni l'articulació i les regles específiques que han de presidir els processos de presa de decisions. Nozick s'atrinxera en l'afirmació que només els individus són portadors d'uns drets i d'unes llibertats que –pensats des dels pressupòsits de Locke sobre la propietat– la col·lectivitat en cap cas no podria qüestionar.

El **model polític** que postula és, per tant, el d'un estat mínim dirigit a garantir:

- 1) el compliment dels contractes;
- 2) la protecció contra els robatoris i altres atemptats contra les apropiacions il·legítimes;
- 3) l'establiment d'un sistema no violent de resolució de conflictes.

Qualsevol estat que s'autoatorgui més funcions –com, per exemple, funcions de caràcter redistributiu– és un **estat il·legítim**.

Reducció de la intervenció estatal

Els drets individuals determinen els límits de les interaccions socials, però no quina serà l'ordenació social resultant d'aquestes interaccions. En qualsevol cas, el fet que aquestes darreres produeixin desigualtats no justifica cap tipus d'intervencionisme corrector per part de l'estat, sigui en nom de preteses justícies socials, o d'algun bé de la col·lectivitat.

3. Funcionament efectiu de la democràcia i els seus reptes

Abans d'acabar aquest mòdul caldria fer una reflexió sobre la manera en què realment funciona la democràcia avui.

3.1. Conceptes clau o mínims per la definició de democràcia

Un dels esforços més reeixits per tal de superar els problemes empírics de les definicions normatives de la democràcia ha estat el fet per **Dahl**, qui ha permès que es fessin formulacions força més "dèbils" centrades en l'estudi empírico-normatiu de les democràcies representatives i no en els principis abstractes de sobirania i govern popular.

Així, per exemple, segons Dahl, si podem dir del govern popular que les seves accions estarien sempre d'acord amb la voluntat de tots els ciutadans, la democràcia representativa –**poliarquia** segons la seva terminologia– seria un règim els actes del qual presenten una correspondència relativament estreta amb els desitjos de molts dels seus ciutadans durant un llarg període de temps.

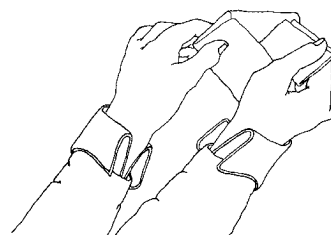
Dahl refà la borrosa noció de **voluntat** en termes d'oportunitats per a formular preferències i per a expressar aquestes preferències als altres i als governs mitjançant una acció individual o col·lectiva. Així es podria assolir que les pròpies preferències es considerin de la mateixa manera, sense discriminació quant a contingut o origen, mantenint que les **garanties** perquè això passi hagin de ser almenys les set següents:

- 1) el control de les decisions governamentals sobre les mesures oficials correspon, per disposicions constitucionals, a funcionaris electes;
- 2) els funcionaris electes són elegits i substituïts pacíficament per uns altres mitjançant eleccions lliures i imparcials relativament freqüents, en les quals només pot haver un grau limitat de coacció;
- 3) pràcticament tots els adults tenen dret a votar en aquestes eleccions;
- 4) la majoria dels adults també té dret a ocupar càrrecs polítics públics presentant-se com a candidats en aquestes eleccions;

Lectura recomanada

En relació als problemes que planteja la democràcia entre els teòrics actuals, llegiu:

Dahl, R. (1993). *La democràcia y sus críticos*. Barcelona: Paidós.

Detall del full informatiu del referèndum sobre la consititució espanyola, l'any 1977.

Les democràcies actuals

Avui, poc més d'un terç dels estats existents al món–entorn de 190– poden ser qualificats nominalment i funcionalment de democràtics, amb el benentès que prop de la meitat hi han accedit en els darrers vint anys.

5) els ciutadans tenen el dret efectiu de la llibertat d'expressió, en particular la llibertat d'expressió política, inclosa la crítica als funcionaris, a la conducció de l'estat, al sistema polític, econòmic i social que preval i a la ideologia dominant;

6) a més, tenen accés a diverses fonts d'informació que no estiguin monopolitzades pel govern ni per cap altre grup;

7) gaudeixen de drets efectius a formar associacions autònomes, incloses les associacions polítiques –com ara partits polítics i grups d'interès–, que procurin influir en el govern rivalitzant en les eleccions i per altres vies pacífiques.

3.2. Reptes i problemes de la democràcia avui

La qualificació de **democràtic** ha esdevingut, després de la caiguda del mur de Berlín, pràcticament l'equivalent de **govern legítim**. Al mateix temps, assolir la democràcia sembla ser el repte al qual s'enfronten aquells sistemes polítics que encara no aconsegueixen els requisits suficients per a poder ser qualificats de democràtics.

La **democràcia**, doncs, **ha triomfat** i s'ha imposat com el sistema de govern més estès en el món occidental. Paral·lelament, el triomf de la democràcia com a sistema de govern no ha significat pas l'assoliment del govern del poble, ni tampoc l'extensió de la mateixa democràcia a altres terrenys com l'econòmic o el laboral. En gran part això ha estat producte de la complexitat de les decisions que els estats han de prendre avui.

Pràcticament en tots els països del món occidental, el final de la Segona Guerra Mundial va significar la conclusió d'un desenvolupament constitucional que podríem definir com de **modernització política** o de **democratització**, i que va constituir un procés fonamental del qual els trets més importants són:

1) la implantació del **sufragi universal i igual**, que va comportar la supressió de limitacions –sobretot dels requisits de propietat, i també d'educació, sexe i edat– que havien obstaculitzat fins aleshores el camí cap a la universalització del dret a la participació política;

2) el reconeixement als partits polítics i als sindicats de la **llibertat d'organització** i la **legitimitat d'acció**;

3) la **parlamentarització** del govern, que en bona part dels països que han forçat la seva democratització ha estat molt important, i que implica l'ampliació dels drets constitucionals dels òrgans parlamentaris electes per permetre'ls no tan sols predeterminar decisivament la votació del pressupost i d'altres lleis, sinó, a més, elegir i canviar els governs.

El model de democràcia que sembla haver-se imposat és una síntesi entre la democràcia com a competència d'elits per a aconseguir el vot del poble, tal com proposava la definició schumpeteriana, i l'afirmació que dins del sistema polític existeix una pluralitat d'interessos contraposats en els quals el govern s'ha de proposar consensuar i moderar.

Això no ha deixat de plantejar nombrosos **problemes**. Per acabar, en presentarem els que considerem més rellevants:

1) La veritable **participació-representació** dels ciutadans en el procés democràtic.

Com ja hem vist, la participació dels ciutadans és una de les condicions clau per a la democràcia, però perquè aquesta participació sigui efectiva cal que els interessos dels ciutadans s'incorporin de la manera més extensa possible a l'acció de govern.

Ara i aquí, els actors principals per a canalitzar la participació política dels ciutadans en el procés de presa de decisions són els **partits polítics** i, en certa mesura, els **grups de pressió**.

2) Això ha convertit, en definitiva, la democràcia en una **democràcia de partits** o de grups. Ja Hans Kelsen afirmava l'any 1929:

"Només la il·lusió o la hipocresia poden fer creure que la democràcia sigui possible sense partits polítics".

Hans Kelsen, *Esencia y valor de la democràcia* (1952, pàg. 112).

Els partits polítics són els nous poders de la democràcia representativa, l'enllaç entre la societat civil i l'estat, els actors polítics que actuen en l'escenari de les institucions estatals i les seves administracions. Des del moment històric en què omplen l'escena política, la democràcia mateixa s'entendrà de manera preponderant com un sistema de competició electoral entre partits en el qual es dirimeix l'accés al poder de govern de l'estat.

Els partits protagonitzen el procés electoral i, a continuació, el parlament es configurarà essencialment com una assemblea de partits. Al mateix temps, el govern serà habitualment l'expressió directa del partit –o partits coaligats– que reuneixi una o altra majoria. Així s'assegura també que el parlament no actui com a contrapoder del govern, ja que la majoria parlamentària hi està vinculada mitjançant el partit (o els partits) que governa.

3) El fet que els partits polítics hagin esdevingut un element determinant dels sistemes democràtics ha comportat la **pèrdua progressiva d'independència dels diputats** i, per tant, el qüestionament de la seva capacitat de representació de l'electorat. Avui els diputats estan subjectes als acords del grup parlamentari del partit al qual pertanyen. La seva vinculació professional a la política, cada vegada més generalitzada, accentua aquesta dependència dins les estructures fortament jerarquitzades de les organitzacions polítiques.

Vegeu també

La qüestió dels pactes electorals entre grups polítics diferents a l'hora de formar govern es tracta a l'apartat 3.1.1 del mòdul "Sistemes polítics comparats".

Els partits polítics anglesos

El partits polítics fan la seva aparició a Anglaterra amb la *Reform Act* de 1832 que, en ampliar el sufragi, va permetre que els sectors de la indústria i del comerç participessin en la gestió dels negocis públics, fins aleshores reservada a l'aristocràcia. Aquesta s'havia organitzat durant el segle anterior en dos grups polítics coneguts com els *whigs* i els *tories*, que no podem considerar partits pròpiament dits, car els mancava tota mena d'organització i d'ordenació interna. Podem considerar aquestes denominacions com unes simples etiquetes, atès que els partidaris de cada grup s'hi adherien freqüentment per pura tradició.

Això no obsta perquè, tradicionalment, els *tories* es consideressin els conservadors per antonomàsia. Els *whigs* defensaven la separació entre l'Església i l'estat, la llibertat religiosa i la independència del parlament.

Aquest problema ha estat qualificat per **Giovanni Sartori** com **partitocràcia**. Per a aquest ideòleg aquesta té tres característiques, en relació amb els parlamentaris, que la defineixen:

- a) la **partitocràcia electoral**, entesa com el poder del partit d'imposar a l'electorat que ha de votar el candidat designat pel partit;
- b) la **partitocràcia disciplinària**, és a dir, el poder d'imposar al grup parlamentari una disciplina de partit o, més exactament, de la direcció del partit;
- c) la **partitocràcia integral**, és a dir, la substitució de la representació formal dels electors per la representació real del partit.

4) El funcionament real de la democràcia avui ha substituït la vella distinció liberal entre el govern i el parlament per la **distinció** entre la **majoria governamental** i la **minoria d'oposició**. El parlamentarisme, doncs, hauria perdut, en l'actualitat, gran part del seu contingut en mans de la majoria governamental.

5) La **pèrdua de relleu dels parlaments** contemporanis està causada també per un altre factor. Malgrat que els partits polítics són els canals institucionals de participació política, legitimats per la confiança que obtenen de l'electorat, no són els únics actors polítics; n'hi ha d'altres:

- a) els agents econòmics i socials;
- b) els mitjans de comunicació;
- c) els grups de pressió;
- d) les institucions socials.

Aquests grups estableixen la seva relació de poder no solament amb els partits polítics, sinó directament amb el govern.

A les democràcies actuals, la fortalesa d'un govern està garantida per la majoria absoluta del parlament, però la seva fortalesa real depèn alhora de la relació que mantingui amb el poder econòmic i financer, amb els altres poders organitzats o institucionals de la societat civil, o amb els altres governs estatals dins de la mateixa àrea geoestratègica.

Les teories neocorporativistes, en fer palesa la política de concertació econòmica i social entre governs, sindicats i associacions empresarials, expliciten que els parlaments no constitueixen ja el marc únic de representació política i que de vegades el parlament pot ser només un mecanisme de legitimitació de decisions preses fora dels seus dominis.

Grups de pressió

Els grups de pressió són organitzacions que tracten d'influir en la direcció de la política del govern, tot i no formar-ne part. La principal classificació els divideix entre grups que defensen un interès sectorial particular, com el dels treballadors o els empresaris, i els grups que defensen una causa concreta, com la protecció del medi ambient o l'abolició de la pena de mort. Aquests darrers es vinculen amb més intensitat als models pluralistes, en els quals un nombre elevat de grups es troben en competició entre ells per incrementar els partidaris i la influència respectiva. Estudis moderns han constatat la seva notable capacitat per a mobilitzar les masses amb el suport dels mitjans de comunicació.

6) Finalment la **composició del parlament** es veu influïda pels sistemes electorals capaços de conformar-lo segons les seves característiques de maneres diferents:

a) El **debilitament** de l'estat-nació implica una **pèrdua creixent d'autonomia** per part dels governs, perquè l'estat territorial deixa de ser el protagonista exclusiu de l'ordre social.

En inserir-se els estats en una complexa xarxa de col·laboració i competència amb altres organitzacions internacionals, sistemes subnacionals de govern, actors econòmics o agents socials, la democràcia, com a procediment de presa de decisions que resulta ser, es veu seriosament afectada pel que fa a la confecció de la seva agenda d'actuació. A tot arreu les economies i les societats del planeta consoliden encadenaments sòlids i uns estats pretesament independents es veuen lligats per una xarxa complexa d'organitzacions i legislacions interestatals en el si d'una suposada comunitat internacional.

De la mateixa manera, la creixent complexitat de les noves tecnologies i dels mitjans de comunicació de masses han convertit el nostre **món** en un **espai únic**, i aquesta comprensió de l'espai i el temps ha canviat les formes com els éssers humans es relacionen entre ells.

Vegeu també

En relació als orígens, característiques i problemes principals del parlamentarisme vegeu l'apartat 3.1.1 del mòdul "Sistemes polítics comparats".

En resum, és evident que la modernitat ha portat una revolució en les formes mitjançant les quals concebem el món i les diferents societats en què es divideix.

Com a resultat, apareixen nous afers de dimensió planetària, com la defensa dels drets humans o el medi ambient, la promoció de la pau i de l'ordre mundial, o el tracte del desenvolupament desigual, sobre els quals els ciutadans sembla que només exerceixin un control indirecte i difús per mitjà dels seus governs respectius.

b) Hom assisteix també a la **redefinició de la interrelació entre l'àmbit públic i l'àmbit privat** sobre la qual s'havien construït històricament els sistemes de govern democràtics, fins al punt que els canvis polítics dels quals ha estat testimoni el segle XX podrien interpretar-se ben bé a partir dels reajustaments respectius soferts per tots dos àmbits i que tendeixen a evitar les interferències mútues.

No obstant això, la tendència dominant actualment comporta una alteració profunda de les fronteres entre estat i societat civil. Tradicionalment, l'estat havia monopolitzat les tasques de govern i la societat civil es considerava un espai autònom i relativament alliberat de la influència estatal. Avui, però, s'argumenta que tant el govern com la societat civil comparteixen responsabilitats en la governació del continu que va des de les institucions fins als individus.

Es produeix un desplegament des de la intervenció unilateral –el govern i la societat separats– a la interacció –entre el govern i la societat.

Així, la interrelació creixent entre estat i societat civil difuminaria molts dels supòsits normatius sobre els quals la democràcia ha pretès assentar-se des del punt de vista ideològic. El problema radicaria en la dificultat d'articular i implementar polítiques capaces de dirigir i controlar les transformacions socials.

A més, cada vegada sembla més difícil emprar els instruments de govern convencionals, i es dissenyen nous mecanismes diferents dels de la lògica governamental del passat.

c) Finalment, la **governabilitat democràtica en societats ètnicament dividides** és un dels problemes polítics més destacats dins el panorama del nou ordre mundial.

Vegeu també

El paradigma públic-privat és l'objecte d'estudi de l'apartat 1.2.1 del mòdul "Política i poder".

Marxa pacífica de negres a Alabama, l'any 1964.

Els conflictes entre identitat política i fragmentació ètnica representen una amenaça per a la consolidació de la democràcia o la seva estabilitat.

Fins i tot en societats avançades, com Canadà, Gran Bretanya, Bèlgica o Alemanya, la por de moviments ètnics populars i de la xenofòbia racista es fa sentir periòdicament.

En molts casos es produeix un conflicte entre la sobirania nacional, la universalitat dels drets i la convivència necessària de diferents identitats culturals i polítiques imposada per la globalització.

El principi de la universalitat dels drets humans és igualment emfasitzat pels actors nacionals i transnacionals, i la noció de drets humans, com a codificació abstracta, ha arribat a ser un element comú de la cultura política mundial, però la seva contínua invocació legítima les pretensions de drets i identitats de persones dins i fora dels límits nacionals, que al mateix temps retroalimenten conflictes que qüestionen les identitats polítiques estatals.

Això constreny i amplia simultàniament l'abast de l'acció dels governs democràtics. Si d'una banda els governs democràtics afronten responsabilitats creixents pel que fa a la població immigrada que viu dins de les seves fronteres, d'una altra es veuen forçats a augmentar la legislació reguladora de la immigració i a incrementar els controls fronterers per tal de preservar la seva sobirania.

Així doncs, la invocació simultània de la sobirania nacional i dels drets humans universals engendra correlacions paradoxals entre la territorialitat acotada de l'estat i la universalitat dels drets. Això posa en relleu la incongruència entre la normativitat i l'estructura organitzacional dels drets. Mentre la font de legitimitat dels drets se situa de forma creixent en l'ordre transnacional, els drets individuals continuen sent organitzats de manera diferent en cada país. Una disparitat similar es dona entre dos aspectes constitutius de la ciutadania: **identitat** i **drets**. Mentre els drets, i la petició de drets, esdevé universal i abstracta, la identitat encara és concebuda com a particular i és acotada per característiques nacionals, ètniques o religioses.

La capacitat per a oferir procediments realistes per a solucionar aquests problemes, juntament amb la renovació necessària d'una concepció normativa de la democràcia adequada a les diverses condicions d'internacionalització i multiculturalisme, constitueixen els nous reptes per a un sistema polític que va iniciar les seves primeres passes a la Grècia clàssica, però que és lluny d'haver esgotat totes les seves potencialitats. El segle XXI pot esdevenir el gran segle de la democràcia en la mesura que pugui afrontar amb èxit aquestes dificultats.

Vegeu també

En relació als tipus de govern consensuals, característics de societats plurals i integradors de les minories, vegeu l'apartat 3.2.2 del mòdul "Sistemes polítics comparats".

Resum

A Grècia i Roma no existia separació entre la comunitat política i la comunitat civil. A diferència d'aquell escenari d'unitat irreductible del que és polític i el que és social, l'entorn històric de la democràcia moderna es caracteritza per una estructura institucional i administrativa pública, l'estat, que és entesa com una entitat diferenciada del conjunt d'individus privats, la societat, i per la necessitat d'aplicar tècniques de govern eficients a una escala demogràfica molt més gran que la de les antigues ciutats-estat.

Des d'aquest punt de vista, la democràcia no seria més que una forma particular d'organitzar el procés de decisions necessàries per a assegurar un cert ordre social harmònic, basat en el criteri segons el qual l'estat legítim és aquell en què la font última de l'autoritat rau en tots els individus adults que componen la societat, posseïdors dels mateixos drets i de les mateixes obligacions.

Aquest criteri de legitimitat ha d'implementar-se mitjançant un conjunt de regles, és a dir, de procediments, que garanteixin el seu compliment, en allò que es refereix al funcionament de la comunitat política i a la interrelació entre aquesta i l'esfera dels individus. Aquestes regles poden fonamentar-se en les funcions alternatives de representació –delegació de l'autoritat– o de participació –exercici directe de l'autoritat–, o en la combinació d'ambdues.

La gènesi del concepte modern de "democràcia" es va originar en un període de temps relativament curt, com a conseqüència de la Revolució anglesa, la Declaració d'Independència dels Estats Units i la Revolució Francesa. Al llarg d'aquest període, entre mitjan segle XVII i principis del segle XIX, es configura la idea que un ordre polític legítim no es pot fundar ni pot operar sense incorporar la voluntat popular.

Fent una síntesi del debat presentat entre les teories elitistes i pluralistes, podríem dir que la democràcia pot ser considerada des del punt de vista empíric com la competència de diferents elits, les quals adquireixen o perden el poder mitjançant la lluita per obtenir el vot del poble, tal com defensaren Weber i Schumpeter.

D'altra banda, seguint les tesis pluralistes, podríem dir que el procés polític és un continu de negociació i conflicte entre diferents grups que representen interessos diferents i tenen recursos de poder diferents amb accés desigual a aquests recursos, malgrat que cap d'ells pugui gaudir d'una influència decisiva en el procés de presa de decisions.

Les teories corporativistes es van centrar a subratllar el paper de l'estat en les democràcies avançades com un àrbitre entre les organitzacions sindicals i empresarials per tal de conformar la formació de polítiques públiques.

El debat normatiu sobre la democràcia ha girat al voltant de dos punts: les idees de llibertat i igualtat i, en general, sobre la conveniència o no de la intervenció estatal en l'àmbit econòmic; i l'afrontament de la complexitat creixent de les societats avançades amb el seu caràcter multicultural i, per tant, amb el repte d'organitzar la convivència de persones procedents d'ètnies i cultures diferents.

A partir d'aquí s'ha posat en qüestió la idea liberal de la neutralitat dels poders públics i ha revifat el conflicte entre les teories individualistes i organicistes de la societat.

El tauler de joc d'aquest debat ha estat l'obra de John Rawls (*Teoria de la justícia*), en la qual aquest autor ha defensat un igualitarisme de caire social-demòcrata, reclamant, amb el seu principi de la diferència, la intervenció de l'estat per tal d'aconseguir que els avantatges derivats de la cooperació social redundessin en benefici dels menys afavorits. El neoliberalisme –que podríem associar a Hayek i a Nozick–, l'enfocament comunicatiu de Habermas i el liberalisme comunitarista de Taylor i Walzer han estat els seus interlocutors principals.

El funcionament efectiu de les democràcies es veu enfrontat avui a diverses dificultats. Aquestes poden relacionar-se fonamentalment amb problemes derivats de la manca de representativitat vertadera dels partits polítics, i amb la seva democràcia interna; amb l'increment d'interessos corporatius organitzats; amb la influència dels sistemes electorals en la composició parlamentària; amb els drets de ciutadania i la integració dels immigrants; amb la pèrdua de sobirania de l'estat nacional derivada de la globalització econòmica i de la preponderància creixent de les organitzacions polítiques internacionals.

Activitats

A partir de la lectura que heu fet, realitzeu les activitats següents amb l'objectiu que us serveixin per a ordenar algunes de les idees principals del mòdul.

1. Cerqueu a l'hemeroteca diferents articles sobre la democràcia i tracteu d'identificar si es fa referència a problemes empírics o normatius, o bé d'ambdues classes.
2. Busqueu els programes de diferents partits polítics i escolliu un tema que hagi estat rellevant a la campanya electoral (la corrupció, l'avortament, la defensa del medi ambient). Intenteu veure les semblances i diferències que hi ha entre ells. Penseu que s'assemblen molt o poc? Si s'assemblen molt, podríeu relacionar-ho amb la teoria del comportament dels partits polítics de Downs?
3. Visiteu la seu d'un partit polític i intenteu fer un organigrama de la seva organització interna. Penseu si en el partit triat es podria parlar encara de la llei de ferro de les oligarquies.
4. Vegeu les pel·lícules *Tempesta sobre Washington* i *Beckett* i comenteu-les. Si no les trobeu, escolliu alguna altra pel·lícula que considereu vinculada a la democràcia.

Exercicis d'autoavaluació

1. Digueu quina és la diferència principal entre la concepció de la democràcia antiga i la moderna.
2. Expliqueu les diferències entre "democràcia representativa", "democràcia directa" i "govern constitucional".
3. Reflexioneu sobre la diferència entre les idees de "sobirania" de Hobbes i de Locke.
4. De les definicions següents de llibertat n'hi ha dues que corresponen a la versió positiva i unes altres dues que corresponen a la negativa. Identifiqueu-les.
 - a) "La llibertat és fer allò que les lleis permeten."
 - b) "La llibertat és allò que em permet seguir la meua pròpia llibertat en tot allò que la norma no prescriu així com no estar sotmès a la voluntat incerta, inconstant, desconeguda i arbitrària d'un altre home."
 - c) "L'obediència a la llei que un s'ha prescrit és la llibertat."
 - d) "La llibertat és la facultat de no obeir altres lleis que aquelles a què hagi pogut donar el meu consentiment."
5. Enuncieu la definició de Schumpeter de "democràcia".
6. A què s'anomena "absència de decisions"?
7. Quines són les tesis pluralistes sobre la distribució del poder?
8. Què és el "principi de la diferència"?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. El dos factors clau per tal d'identificar ambdues modalitats són, d'una banda, la diferència entre l'àmbit públic i el privat, és a dir, la separació entre l'estat i la societat civil i, de l'altra, el principi de la representació política.
2. Vegeu apartat 1.2, pàg. 11-12.
3. Vegeu pàg. 18-19.
4. Llibertat negativa: a) i b); llibertat positiva: c) i d).
5. Vegeu pàg. 42.
6. Vegeu pàg. 47.
7. Vegeu pàg. 44-46.
8. Vegeu pàg. 57.

Glossari

burocràcia *f* Tipus d'organització caracteritzat per una jerarquia d'autoritat clara, per l'existència de normes de funcionament escrites i per un equip de funcionaris a temps complet que reben un salari.

constitució *f* Text fonamental de l'ordenament jurídic institucional de l'estat, on s'expliciten els drets, els deures i les garanties dels ciutadans.

contracte social *m* Ficció metodològica utilitzada en determinades teories polítiques per a justificar l'obediència al poder i articular una teoria de la legitimitat política. Aquest mecanisme metodològic es desenvolupa en els estadis següents: 1. L'estat de naturalesa, en el qual es descriu una situació hipotètica d'absència de poder coercitiu a fi de posar de manifest els problemes derivats de l'absència d'un poder polític legalment constituït; 2. La societat civil on els individus estableixen la necessitat d'evitar els problemes derivats per l'estat de naturalesa posant-se sota la subjecció d'un poder polític que evita les conseqüències negatives derivades d'aquell; 3. La forma del poder polític es fa dependre d'un criteri de legitimitat recolzat en el consentiment dels individus que renuncien a alguns o a tots els drets posseïts en l'estat de naturalesa a canvi de més seguretat o de noves formes de llibertat.

democràcia directa *f* El seu significat s'entén per contraposició a la democràcia representativa i és pròpia de les democràcies antigues, principalment de l'atenenca. En aquestes, els ciutadans reunits en assemblea constituïen el govern. En aquest sentit, govern i ciutadans eren una i la mateixa cosa.

democràcia representativa *f* Forma d'organització política on els ciutadans exerceixen el poder mitjançant representants elegits per sufragi. Aquests representants, en el moment de ser escollits, no són delegats d'aquells que els han escollit, sinó de la nació o del poble en abstracte.

dret natural *m* Teoria ètica també anomenada iusnaturalisme que afirma l'existència de valors morals objectius i cognoscibles que, en cas de ser ignorats pel dret positiu, podrien determinar que aquest perdés fins i tot la seva pròpia naturalesa de dret.

drets civils *m* Drets legals que posseeixen tots els ciutadans d'una determinada comunitat social.

drets polítics *m* Drets de participació política, com el dret a votar en les eleccions nacionals o locals, que posseeixen tots els ciutadans d'una comunitat nacional determinada.

drets socials *m* Drets a la provisió de benestar que posseeixen tots els ciutadans d'una comunitat nacional determinada, com el subsidi d'atur o les pensions per malaltia o invalidesa. També s'anomenen drets de tercera generació.

estat de dret *m* Estat sotmès a un ordre constitucional i jurídic, que pressuposa la primacia de la llei per tal de garantir els drets i les llibertats dels ciutadans dintre del marc definit per la Constitució.

govern constitucional *m* Sistema de govern parlamentari que presentava característiques semblants a la democràcia representativa, però que limitava els poders del parlament i restringia el dret al vot segons el nivell de riquesa.

obligació política *f* Discurs legitimador que prescriu els motius pels quals els ciutadans han de respectar l'autoritat. L'obligació política d'obeir en les societats teocràtiques derivava de l'origen diví del poder; en la modernitat, l'obligació política legítima deriva del consentiment dels ciutadans.

sobirania *f* Domini polític no discutit i legítim d'un estat sobre una àrea territorial determinada.

societat civil *f* Aquell àmbit de les societats modernes que engloba les relacions entre els individus, i també les prerrogatives privades que aquests tenen. Es contraposa a l'esfera pública i, per tant, a l'estat.

utilitarisme *m* Doctrina filosòfica que implica que la bondat o maldat d'una acció ha de ser jutjada pels seus resultats i no per cap criteri aliè a aquests. Els teòrics utilitaristes consideraven que la finalitat de la vida humana era aconseguir el plaer i evitar el dolor. Els representants principals de l'utilitarisme són Jeremy Bentham i John Stuart Mill.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Águila, R. del (1997). "La democràcia". A: R. del Águila (ed.). *Manual de ciencia política* (pàg. 139-159). Madrid: Trotta.

Arblaster, A. (1992). *Democràcia* (trad. d'A. Sandoval). Madrid: Alianza.
Aquest llibre presenta en forma breu i àgil el desenvolupament de la democràcia. Tot i que el llibre s'inicia amb les característiques de la democràcia clàssica (grecs), el major desenvolupament se centra en la democràcia liberal. Llibre de lectura fàcil.

Bobbio, N. (1992). *Igualdad y libertad* (trad. de P. Aragón). Barcelona: Paidós.

Crossman, R.H.S. (1975). *Biografía del estado moderno* (trad. de J.A. Fernández de Castro). Mèxic: FCE.
Clàssic de lectura obligada per a qualsevol estudiant de Ciència Política.

Held, D. (1991). *Modelos de democracia* (trad. de T. Alberó). Madrid: Alianza.
Aquest llibre, tot i la data recent de la seva publicació, es pot considerar com un clàssic per a tots els estudiosos de la democràcia. David Held presenta els diversos models teòrics que s'han construït de democràcia i els contextualitza adequadament no solament amb les principals característiques de cada model de democràcia, sinó amb les conseqüències sociopolítiques i les assumpcions ideològiques que hi ha al darrere de cada proposta.

Macpherson, C.B. (1977). *La democracia liberal y su época* (trad. de F. Santos). Madrid: Alianza.
Llibre de lectura obligada que presenta els quatre models teòrics que sobre la democràcia es poden trobar dintre del liberalisme. La distinció entre la democràcia de protecció, desenvolupament, equilibri i participació permet diferenciar les aportacions que sobre la democràcia han fet els principals pensadors liberals dels segles XIX i XX.

Requejo Coll, F. (1990). *Las democracias. Democracia antigua, democracia liberal y estado del bienestar*. Barcelona: Ariel.
Interessant treball sobre la democràcia i el seu desenvolupament al llarg de la història, escrit en un llenguatge entenedor i presentat pedagògicament.

Bibliografia complementària

Bell, D. (1961). *El fin de las ideologías*. Madrid: Tecnos.

Bobbio, N. (1984). *El futuro de la democracia*. Mèxic: FCE.

Dahl, R. (1993). *La democracia y sus críticos* (trad. de L. Wolson). Barcelona: Paidós.

Downs, A. (1973). *Teoría económica de la democracia*. Madrid: Aguilar.

Dunn, J. (1993). *Democràcia* (trad. de L.A. Martín). Barcelona: Tusquets.

Hansen, D. (1997). *The Athenian Democracy* [La democràcia atenenca]. Londres: Blackwell.

Kelsen, H. (1952). *Esencia y valor de la democracia*. Barcelona: Guadarrama.

Lindblom, C.E. (1977). *politics and Markets* [Política i mercats]. Nova York: Basic Books.

Lipset, S.M. (1963). *Political Man. The Social Bases of politics* [L'home polític. Les bases socials de la política]. Baltimore: John Hopkins University.

Manin, B. (1998). *Los principios del gobierno representativo* (trad. de F. Vallespín). Madrid: Alianza.

Mosca, G. (1949). "Aristocrazia e democrazia". A: N. Bobbio (ed.). *Partiti e sindacati* [Partits i sindicats]. Bari.

Ostrogorski, M. (1880). *La démocratie et les partis politiques* [La democràcia i els partits polítics]. París: Calmann Levy.

Rodríguez Adrados, F. (1975). *La democracia ateniense*. Madrid: Alianza.

Schumpeter, J. (1942). *Capitalisme, socialisme i democràcia* (trad. de F. Estapé). Barcelona: Edicions 62.

Taylor, Ch. (1989). *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity* [Fonts de la individualitat. La formació de la identitat moderna]. New Haven: Harvard University.

Touraine, A. (1994). *¿Qué es la democracia?* (trad. de M. Armiño). Madrid: Temas de Hoy.

Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality* [Esferes de justícia. La defensa del pluralisme i la igualtat]. Nova York: Basic Books.

Weber, M. (1991). *Escritos políticos* (trad. de J. Abellán). Madrid: Alianza.

Weber, M. (1992). *El político y el científico*. Madrid: Alianza.

